

Asqarali' SULAYMANOV, Islamjan RAXMANOV,
Zilala SULAYMANOVA

SU'WRETLEW WO'NERI

**Uli'wma bilim beriwshi worta mekteplerdin'
4-klasi' ushi'n sabaqli'q**

*O'zbekistan Respublikasi' xali'q bilimlendiriw
ministriligi tasti'yi'qlag'an*

«SHARQ» BASPA-POLIGRAFIYA
AKCIONERLIK KOMPANIYASI'
BAS REDAKCIYASI'
TASHKENT – 2015

UO'K: 372.874.512.121(075)

KBK 74.268.51

T 25

Pikir bildirishiler:

Kamalitdin Bekzad ati'ndag'i' Milliy xudojniklik ha'm dizayn instituti' professori', O'zbekistan xali'q su'wretshisi **R.Xudaybergenov**;

Namangan Ma'mleketlik universiteti docenti, pedagogika ilimleri kandidati' **A.Amanullaev**;

Respublika bilimlendiriw worayi' bas metodisti **N.Beymuradova**;

Tashkent qalali'q xali'q bilimlendiriw xi'zmetkerlerin qayta tayarlaw

ha'm qa'nigeligin artti'ri'w instituti' ag'a woqi'ti'wshi'si' **Q.Miraxmedov**;

Tashkent qalasi'ndag'i' 51-mekteptin' Su'wretlew wo'neri woqi'ti'wshi'si' **D.Xasanov**.

Sha'rtli belgiler:

— sorawlarg'a juwap berin'

— u'yge tapsi'rma

T 25 Sulaymanov, Asqarali'

Su'wretlew wo'neri: Uli'wma bilim beriwshi worta mekteplerdin' 4-klasi' ushi'n sabaqli'q / A.Sulaymanov, I.Raxmanov, Z.Sulaymanova. — T.: «Sharq», 2015. — 112 b.

I. Raxmanov, I. II. Sulaymanov, Z.

ISBN 978-9943-26-355-0

UO'K 372.874.512.121(075)

KBK 74.268.51

ISBN 978-9943-26-355-0

© Sulaymanov A., Raxmanov I., Sulaymanov Z., 2015

© «Sharq» BPAK Bas redakciyasi', 2015.

1 -tema

SU'WRETLEW WO'NERININ' TU'RLERI HA'M JANRLARI'

A'ziz woqi'wshi! Su'wretlew wo'neri wo'mirimizdi sa'wlelendiriwde, du'nya go'zzalli'qlari'n seziniwde adamg'a ja'rdem beriwin bilesiz.

Siz Su'wretlew wo'nerinin' tu'rleri haqqi'nda birinshi klasta da'slepki mag'li'wmatlardi' alg'ansi'z. Su'wretlew wo'neri wo'zinin' su'wretlew usi'llari' ha'm basqa

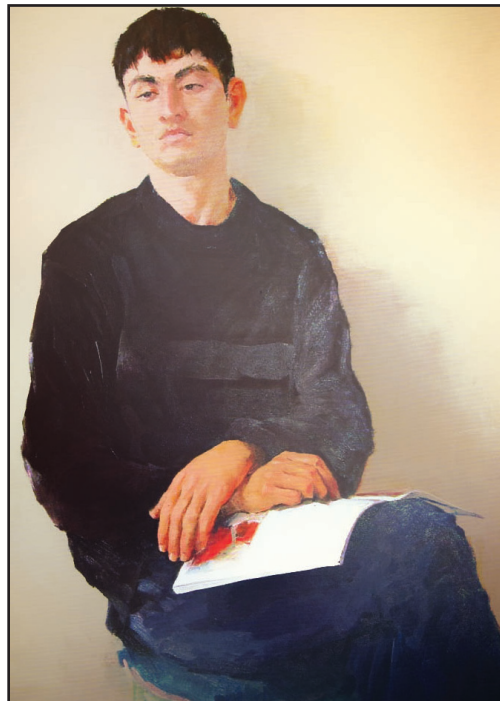
1-su'wret. Su'wretlew wo'neri tu'rleri: grafika (a), ren'li su'wretlew (b) ha'm mu'sinshilik (d).

ta'replerine qarap, **grafika, ren'li su'wretlew** ha'm **mu'sinshilik** si'yaqli' tu'rlerge bo'linedi (1-su'wret).

Grafika. Su'wretlew wo'nerinin' yen' belgili tu'rlerinen biri grafika boli'p yesaplanadi'. «Grafika» so'zi yunan tilinen ali'ng'an boli'p, «jazaman», «si'zaman» degen ma'nisti an'latadi'. Qa'lemde yamasa tushda si'zi'lg'an su'wretler, kitap, gazeta ha'm jurnallarg'a si'zi'lg'an illyustraciya (2-su'wret), qaysi'du'r na'rsege woyi'lg'an gravyuralar, plakatlar, stend, buyi'mlardi'n' etiketkalari',

2-su'wret. *Telman Muxamedov. G'afur G'ulamni'n' «Sum bala» povestine islengen illyustraciya.*

3-su'wret. *Yerkin Bazarov. Inim portreti.*

belgiler, azi'q-awqatlar woralg'an jazi'wli' qag'azlar – bulardi'n' barli'g'i' grafikani'n' u'lgileri yesaplanadi'.

Ren'li su'wretlew. Ren'li su'wretlew su'wretlew wo'nerinin' yen' jag'i'mli' ha'm ta'sirli tu'ri. Wonda xudojnik boyawlardi'n' ja'rdeminde gezlemege, qag'azg'a yamasa basqa tegis narsege wo'mirdegi waqi'yalardi' ko'rkemlik jaqtan su'wretlep beredi. Belgili xudojnik Raxim Axmedovti'n' «Ana woylari'» do'retpesinde ana pishini ashi'q ta'biyat qoyni'nda su'wretlengen (3-su'wret). Anani'n' woysan' woti'rg'an ko'rinisi, tamashago'ydi woyg'a bati'radi'. I'qti'yarsi'z tu'rde, wo'z anami'z yamasa kempir apami'z ko'rinisi ko'z aldi'mi'zg'a keledi. Ren'li su'wretlew do'retpeleri, tiykarin'an, akvarel, mayli' boyawlar ja'rdeminde jarati'ladi'.

Mu'sinshilik. Mu'sinshilik – barli'qti' u'sh wo'lishemli tu'rde suwretleytug'i'n ko'rkem wo'ner tu'ri. Mu'sindi ha'r ta'repinen aylani'p tamasha qili'wi'mi'z mu'mkin. Mu'sinshi Ilham Jabbarovti'n' «A'mir Temur», «Axmad al-Ferg'aniy», Ravshan Mirtajievti'n' «Kamalitdin Bexzad», «Ibn Sina» (4-su'wret), «A'liysher Nawayi'» (5-su'wret) do'retpeleri sheberlik penen islengen.

Mu'sinshilik do'retpeleri de ha'r tu'rli boladi'. Ye-ger adamni'n' ko'rinisi basi'nan ko'krekke shekem su'wretlengen bolsa, bunday mu'sin **byust** dep ataladi'. Byustlar ulli' tariyxta qalg'an adamlarg'a arnali'p wornati'ladi'.

Imaratlardi'n' diywallari' ha'm bas yesigine, ten'ge, medal si'yaqli' buyi'mlardi'n' betine islengen bo'rtip-

4-su'wret. Ravshan
R. Mirtajiev. Ibn Sina.

5-su'wret. Ravshan
Mirtajiev. A'liysher Nawayi'.

qabarg'an ko'rinisler mu'sinshiliktin' **relyefli skulptura** u'lgileri. Skulptura do'retpelerin islewde i'lay, plastilin, gips, ag'ash, mramor, granit, bronza, alti'n, mi's, gu'mis si'yaqli' qi'mbat bahali' metallardan da paydalanadi'.

Su'wretlew wo'neri janrlari'. Su'wretlew wo'neri do'retpelerinin' temasi', mazmuni', sog'i'w usi'li'na qarap ha'r tu'rli janrlarg'a bo'linedi. «Janr» so'zi francuzsha so'z boli'p, «tu'r» yamasa «ko'rinis» degen

ma'nisti an'latadi'. Su'wretlew wo'neri janrlari' wolardi'n' tu'rlerine de baylani'sli'. Ren'li su'wretlew ha'm grafi-ka do'retpeleri to'mendegi tiykarg'i' janrlarda jarati'la-di': **1. Portret. 2. Natyurmort. 3 Ko'rinis. 4. Tur-mi'sli'q, 5. Tariyxi'y. 6. Batal. 7. Animalistikali'q. 8. Marinistikali'q.**

Yeger kartinada adamni'n' ko'rinisi su'wretlengen bolsa, bunday do'retpe portret janri'na kiredi. Italya-ni'n' belgili xudojnigi Leonardo da Vinchidin' «Mono Liza», Muxammed Nuritdinovti'n' «Ana» (6-su'wret) do'retpeleri portret janri'na tiyisli.

Natyurmort janri'ndag'i' do'retpelerde jansi'z zatlar su'wretlenedi (7-su'wret). Francuzsha «natyure morte» – «jansi'z ta'biyat» degen ma'nisti bildiredi.

Su'wretlew wo'nerinin' yen' belgili janrlari'nan biri **ko'rinis janri'** boli'p yesaplanadi'. Wonda xudojnik ta'biyatti'n' go'zzalli'g'i'n su'wretlew menen birge insan ha'm ta'biyatti'n' qatnaslari'n sa'wlelendiredi (8-su'wret).

Wo'mir su'riw da'wirindegi, turmi'stag'i' waqi'ya ha'm ha'diyselerdi ko'rsetiwshi su'wretlew wo'neri do'retpeleri **turmi'sli'q janrg'a** tiyisli boli'p yesaplanadi' (9-su'wret).

Qandayda bir tariyxi'y waqi'ya yamasa tariyxi'y insanolardi'n' suwretlewine tiyisli su'wretlew wo'neri do'retpeleri **tariyxi'y janrg'a** (10-su'wret), uri's, a'skeriy shabi'slar ko'rinisindegi jumi'slar **batal janri'na** (11-su'wret), haywanlarg'a tiyisli do'retpeler **animalistikali'q janrg'a** (12-su'wret), suwli' korinisler-ge tiyisli jumi'slar **marinistikali'q janrg'a** (13-su'wret) kiredi.

Portret janri'

6-su'wret. Muhammad Nuritdinov. Ana portreti.

Natyurmort janri'

7-su'wret. *Akmal Ikramjanov*. Natyurmort.

Ko'rinis janri'

8-su'wret. *Wo'rol Tansi'qbaev*. Tawda.

Turmi'sli'q janri'

9-su'wret. *Boris Kustajev. Tan'.*

Tariyxi'y janr

10-su'wret. *Ilya Repin. Zaporozhieliler tu'rk sultani'na xat jollamaqta.*

Batal janri'

11-su'wret. *A'liysher Aliqulov.* Mongol basqi'nshi'lari'na qarsi' gu'res.

Animalistikali'q janr

12-su'wret. *Ilxam Atabaev.* Tulparlar.

Marinistikali'q janr

13-su'wret. *Wo'rol Tansi'qbayev. Si'rda'rya.*

Muxammed Nuritdinov

Ren'li su'wretlewshi musavvir, O'zbekistan xali'q xudojnigi. 1948-ji'lda Namangan qalasi'nda tuwi'lg'an. 1968-ji'lda Respublika xudojniklik kolleji, 1976-ji'lda Repin ati'ndag'i' Leningrad Xudojniklik, mu'sinshilik ha'm arxitekturali'q instituti'n tamamlag'an. 2003-ji'lda O'zbekistan Ko'rkem wo'ner Akademiyasi'ni'n' altin medali' menen si'yli'qlang'an. Temali' kompozitsiyalar ustasi', portretlar ja'ne natyurmort janri'nda do'retpeler jaratadi'. Woni'n' «Namangan garmoniyasi'», «Ana portreti», «Aman Abdirazzaqov portreti», «Yeski Sebzar» do'retpelelerinin' dan'qi' shi'qqan.

Wo'tilgen temani' bekkemlew ushi'n sorawlar:

1. Su'wretlew wo'nerinin' qanday tu'rleri bar? Ha'r bir tu'rin tu'sindirip berin'.
2. Su'wretlew wo'neri janrlari'n sanap berin'.
3. Su'wretlew wo'neri janrlari' bir-birinen nesi menen aji'rali'p turadi'?

U'yg'e tapsi'rma:

Atamalar ushi'n wo'z aldi'na da'pter tuti'n' ha'm wog'an tema tekstindegi aji'rati'p ko'rsetilgen so'zlerdi jazi'p bari'n'.

«QAWI'N HA'M ANAR» SU'WRETI. NATYURMORT ISLEW

Ana Watani'mi'zda jetistirilgen mazali' miyweler wo'zinin' suliwli'g'i' menen xudojniklerdi ilhamlandi'ri'p, wolardi' natyurmort jarati'wg'a qi'zi'qti'radi' (14–17-su'wretler).

Bu'gin siz «Qawi'n ha'm anar» deb atalg'an natyurmort su'wretin naturag'a qarap isleysiz. Buyi'mlardi'n' wo'zine qarap su'wret si'zi'wdi' ***natyuradan su'wret si'zi'w*** dep ataydi'.

Miyweler, gu'ller, qus ham haywan tuli'mlari', ovoshlar, pali'z yeginleri, woqi'w qurallari', u'y buyi'mlari', ka'sipke tiyisli buyi'mlar su'wretlengen su'wret ***natyurmort*** dep ataladi'.

«Qawi'n ha'm anar» temasi'nda natyurmort su'wretin si'zi'wdi' yeki basqi'shta a'melge asi'rami'z. Birinshi

14-su'wret. *Yanis Salpinkidi.*
Anarli' natyurmort.

15-su'wret. *Vilem Kalf.*
Natyurmort.

16-su'wret. *Abidjan Bakirov.* Gu'zgi natyurmort.

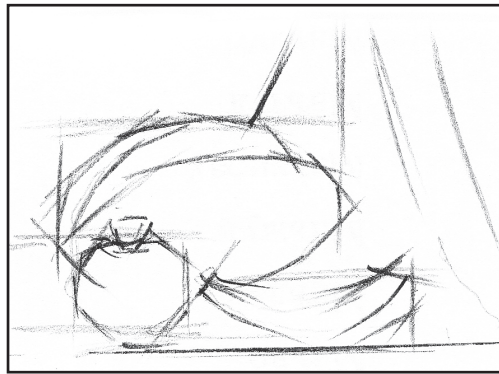
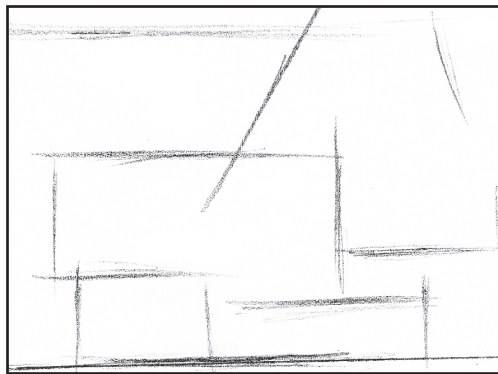
17-su'wret. *Raxim Axmedov.* Natyurmort.

sabaqta natyurmort su'wreti qa'lemde si'zi'lsa, yekin-shi sabaqta ren'li su'wretlewde juwmaqlanadi'.

Jumi'sti' naturani' qi'qqat penen baqlawdan baslan'. Su'wret si'zi'w basqi'shlari'n 18-su'wrette berilgen u'lgi mi'sali'nda analiz qi'li'n'.

Da'slep naturada turg'an na'rselerdi su'wret da'p-terinin' betine tuwri' jaylasti'ri'p ali'wi'n'i'z kerek. Natyurmort si'zi'w basqi'shlari'nda barli'q zatlardi' birden su'wretlep bari'w kerek. Bolmasa bir denenin' wo'lshe mi u'lkenirek ha'm yekinshisi kishirek boli'p, buyi'mlardi'n' wo'lshe mi, wo'z ara qatnasi', su'wret kompoziciyasi' buzi'li'wi' mu'mkin. Soni'n' ushi'n

natyurmorttag'i' barli'q zatlardi'n' uli'wma biyikligi ha'm
yeni qag'azg'a ja'rdemshi si'zi'qlar menen belgilep
ali'nadi'.

18-su'wret. «Qawi'n ha'm anar» temasi'ndag'i' natyurmort
su'wretin islew basqi'shlari'.

Natyurmort islew bari'si'nda, aldi'n woni'n' jaqti'li'q da'rejesine itibar beriledi. Saya, yari'm saya, qoyi'w saya, jaqti' jer (blik) ha'm refleks aji'rati'p ali'nadi'. Wolardi' belgilewde to'mendegi jag'daylarg'a itibar beriledi:

1. Zatlardi'n' betinde yen' ko'p jaqti'li'q shag'i'li'sa-tug'i'n jer **jaqti' jer** dep ataladi'.

2. Zatlardi'n' saya bo'leginin' aqi'ri'nan jaqti'li'qti'n' shag'i'li'si'p qayti'wi' **refleks** dep ataladi'.

3. Zatlardagi' sayani'n' baslang'an bo'legi **yari'm saya**, tiykarg'i' bo'legi **qoyi'w saya** dep ataladi'.

4. Buyi'mnan tegislikke tu'sip ati'rg'an saya **tu'siw-shi saya** dep ataladi'.

Ren'ler menen islewde aldi'n zatlardi'n' jaqti' jerle-rin ashi'q ren'de boyaw menen baslaysi'z. Son'i'nan qawi'n, anar, qawi'nni'n' tiligindagi jaqti' ha'm saya jerlerin sa'ykes ren'ler menen aji'rati'p alasi'z. Boyaw bari'si'nda itibar tiykarg'i' na'rselerge, son' mayda detallarg'a qaratiladi'.

Natyuradan su'wret si'zi'w waqti'nda to'mendegi qag'i'ydalar'ga itibar beriw kerek:

– ba'rqulla si'zi'latug'i'n buyi'mlar menen su'wret da'pterindagi ko'rinisti sali'sti'ri'p bari'n';

– da'slep iri ko'lemli, keyin maydaraq formalardi' suwretlewge wo'tin';

– ren'ler tan'lang'anda tek tiykarg'i' ren'lerdi islet-pesten, payda bolg'an (do'rendi) ren'lerden de pay-dalani'n';

– sanitariya-gigiena qag'i'ydalari'na itibar beriwge, su'wretti si'zi'w waqti'nda qag'azdi'n' betin rezina

menen ko'p wo'shire bermeslikke, boyaw qa'lemin basi'p isletpewge ha'm suwdi' ko'p i'si'rap yetpewge a'detlenin'. Natyuradan su'wret sali'wdi' tamamlaydi' yekensiz, woni'n' ren'lerin ja'ne bir ma'рте tekserip ko'rin', qa'teleri bolsa du'zetin'.

Wo'tilgen temani' bekkemlew ushi'n sorawlar:

1. «Natyurmort» so'zinin' ma'nisin ayti'n'.
2. Natyurmort janri'nda islegen belgili xudojnikler ha'm wolardi'n' do'retpelerin ayti'p berin'.
3. Ren' beriwde nelerge itibar beriw kerek?
4. Refleks, yari'm saya ha'm qoyi'w saya ne?
5. Tiykarg'i' ren'lerden payda bolg'an (do'rendi) ren'ler qalay pari'q qi'ladi'.

U'ygе tapsi'rmalar:

1. Natyurmortti'n' kompozicion sheshimin da'slepki sabaqta qa'lemde, keyingi sabaqta ren'li su'wretlep juwmaqlap kelin'.
2. Atamalar da'pterine aji'ratip ko'rsetilgen so'zlerdi jazi'p berin'.
3. Wo'zin'iz ga'rezsiz natyurmort quyi'lmasi'n si'zi'wdi' woylap ko'rin', mi'sali', «Gu'lda'ste», «Miyweler», «Asxana buyi'mlari'» si'yaqli' temalarda.

«QAWI'N SEYILINDE» TEMASI'NDA KOMPOZICIYA ISLEW

Xudojnikler wo'z ko'rgen-bilgenleri, baqlag'an ha'diyselerin woyi'nda uli'wmalasti'ri'p, pu'tin bir kompoziciya jaratadi' (19-su'wret). Buni'n' ushi'n wolar

qa'lemde, boyawda shala eskizler, qara qa'lemde su'wretler, etyudlar isleydi. Son'i'nan wolardi'n' yen' maquli' tiykari'nda xudojnik woyi'ndag'i' su'wretlew wo'neri payda boladi'. «Qawi'n seyilinde» temasi'ndag'i' kompoziciyani'n' sheshimin woyi'n'i'zda ko'z aldi'n'i'zg'a keltirip ko'rin':

1. Qawi'n ham g'arbi'zlardi'n' qanday sortlari'n bile-siz?

2. Qawi'n ha'm g'arbi'zdi'n' formasi' bir-birinen qanday pari'q qi'ladi'?

3. Wolardi'n' ren'i qanday boladi'?

Jumi'sti' su'wret da'pterinin' betine jer ha'm aspan shegarasi' – gorizont **gorizont si'zi'g'i'n** wo'tkiziwden baslaysi'z. Si'zi'q da'pter betinin' wortasi'nan to'menirekte wo'tkiziledi. Sonda biz su'wretlep ati'rg'an Ata ha'm aqli'q obrazi' – kompoziciya worayi'ni'n' tiykarg'i' ma'nisin ko'rsetip beriwde ja'rdem beredi. Adamni'n su'wretin sali'wda woni'n' gewde bo'leklerinin' to'mendegi qatnaslari'na itibar beriwge ha'reket yetin':

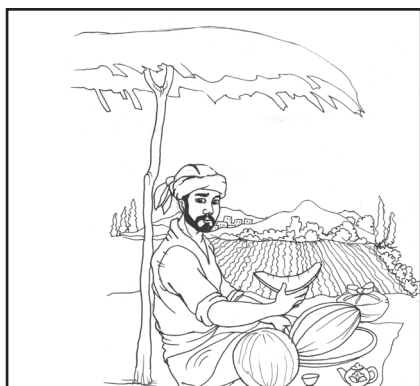
19-su'wret. *Lev Bure.* Qawi'n qatari'.

1. Adamni'n' bas bo'legi pu'tin gewdenin' 7 den birine ten'.

2. Adam denesi ten' 3 ke bo'linedi – jelkeden belge shekem, belden dizge shekem, dizeden tabang'a shekem.

Aldi'n si'zbaqshi' bolg'an adamlardi'n' woti'rg'an jag'daylari'n, qorshag'an a'tirapti' qaralama si'zi'qlardi'n' ja'rdeminde uli'wmali'q **kompanovka** yetip alasi'z. Son'i'nan mayda detallardi' islewge wo'tesiz.

Qosti'n' to'besi, bag'analari', ko'rpeshele, dasturxan, ali'p kelingen tu'slik, ketpen. Si'zi'p ati'rg'ani'n'i'zda birinshi planda g'arbi'z-qawi'n, yekinshi plandagi' kompoziciya worayi'nda ata ha'm aqli'q, u'shinshi planda dasturxang'a to'gilgen tu'slik, to'rtinshi planda **perspektivada** uzaqlardagi' pali'z dalasi' ja'ne terekler su'wretleniwi kerek (20-su'wret). Aldi'ndagi' na'rselerdin' iri – ani'g'i'raq, uzaqtag'i' zatlardi'n' mayda ha'm buldi'rap ko'riniwi su'wretlew wo'nerinde **perspektiva** dep ataladi'.

20-su'wret. «Qawi'n seyilinde» temasi'ndagi' kompoziciya variantlari'.

Su'wrette do'rette qahramanlari' da'slep ashi'q fonda, son'i'nan ren'lerdi u'sti-u'stine qoyi'p toyg'i'n ren'de su'wretlew talap yetiledi. Gewdenin' wo'z-al'di'na aji'rali'p ko'riniwi, qi'yali'n'i'z ani'qlanadi'. Kiyimlardin' a'piwayi'li'g'i', qol-ayaqlardi'n' xarakterli jag'dayi' kompoziciya mazmuni'n ashi'wg'a ja'rdem beredi.

Da'slep islep ati'rg'an su'wretin'izdin' bir neshе shala eskizin si'zi'p ko'rsen'iz, jumi'si'n'i'z ja'nede mazmunli'raq shi'g'adi'. Qa'lem menen islep bolg'ani'n'i'zdan son' ren'li su'wretlewge wo'tesiz. Yen' al'di'n adam ko'rinisleri, qos, son'i'nan arqa zamin – ta'biyat ko'rinisi ren'lerde islenedi. Boyaw menen ashi'qtan toyg'i'ng'a ta'rizinde jumi's ali'p bari'ladi'. Saya, yari'm saya, toyg'i'n saya, refleks ha'm payda bolg'an (do'rendi) ren'lerdi tabi'wda ren' u'yreniw qag'i'ydalari'na a'mel qi'li'nadi'. Aldi'n ashi'q ren' keyin toyg'i'n ren'ler berip su'wretti juwmaqlaymi'z.

Wo'tilgen temani' bekkemlew ushi'n sorawlar:

1. Xudojnikler wo'z do'retpelerin qalay jaratadi'?
2. Pali'z dalasi'n qalay ko'z al'di'n'i'zg'a keltiresiz?
3. Gorizont si'zi'g'i' ne?
4. «Kompanovka» degende neni tu'sinesiz?
5. Shala ha'm qaralang'an su'wretler ne ushi'n si'zi'ladi'?

U'yge tapsi'rmalar:

1. Birinshi sabaqta «Qawi'n seyilinde» temasi'ndag'i' kompoziciyani'n' qa'lemde si'zi'lg'ani'n' juwmaqlap keliw.
2. Atamalar da'pterine aji'rati'p ko'rsetilgen so'zlerdi jazi'p ali'n'.

«WOYI'NSHI'» MU'SININ SOG'I'W

Woyi'nlar tek quri' woynaw boli'p qoymastan, woyi'nshi'nin' yeli, milletin' arzi'wlari', tariyxi, u'rp-a'detleri haqqi'nda elastik ha'reketler, mimikalar arqali' mag'li'wmatlar beredi.

Wo'zbek, xi'tay, hind, arab woyi'nleri' bir-birinen woyi'nshi'lardi'n' kiygen kiyimlari, tag'i'nshaqlari' ha'm wo'zine ta'n woyi'n ha'reketleri menen aji'rali'p turadi'. «Tanavar» woyi'ninda ferg'anali'qlarg'a ta'n basiqli'q ta'riyiplense, «La'zgi»de xorezmliklerdin' qi'zg'i'nli', sur-xan, qaraqalpaq woyi'nleri'nda, wolardi'n' shoq, quwnaq ha'reketleri ko'rinedi.

Wo'zbek xalqi'ni'n' Tamaraxani'm, Mukarrama Turg'i'nbaeva, Qi'zlarxan Dosmuxamedova, Malika Axmedova, Mamura Ergasheva, Rushana Sultano-

21-su'wret. *Baxadi'r Jalalov.* «Woyi'nni'n' tuwi'li'wi'»
diywaldi'n' betine sali'ng'an su'wret.

va si'yaqli' belgili woyi'nshi'lari' yelimizdin' dawri'g'i'n du'nyag'a taratqan.

Woyi'nlardi'n' mumtaz, balet, milliy woyi'n, estrada woyi'ni', vals, tango ha'm basqa ko'plegen tu'rleri bar.

O'zbekistanli' xudojnikler ta'repinen woyi'n sanaati' ha'm woyi'nshi'larg'a tiyisli ko'plegen su'wretlew wo'neri do'retpeleri jarati'lg'an. O'zbekistan xali'q xudojnigi Baxadi'r Jalalovti'n' Mukarrama Turg'i'nbaeva yesteligine arnalg'an «Woyi'nni'n' tuwi'li'wi'» su'wreti (21-su'wret), O'zbekistan xali'q xudojnigi Chingiz Axmarovti'n' «Woyi'n» (22-su'wret), «Qi'zlarxan Dosmuxamedova portreti», Sardar Xasanovti'n' «Woyi'nshi'» (23-su'wret) do'retpeleri usi'larg'a kiredi.

22-su'wret. Chingiz Axmarov. Woyi'n.

23-su'wret. Sardar Xasanov. Woyi'nshi'.

Bu'gin siz milliy woyi'ng'a tu'sip ati'rg'an woyi'nshi' mu'sinin islewde, aldi'n, qi'yali'n'i'zdag'i' obrazdi'n' shalla eskizin qag'azg'a si'zi'p koresiz. Wonda woynag'an waqi'ttag'i' qol, ayaq ha'm bas ha'reketleri wo'z aldi'na itibarg'a ali'nadi'. Qaralama eskiz tiykari'nda i'lay yamasa plastilinnen woyi'nshi' mu'sinin jasawg'a wo'tesiz. Mu'sinshilikke wo'z aldi'na qi'zi'g'i'wshi'li'g'i' bolg'an woqi'wshi'lar mu'sindi ja'nede jag'i'mli' boli'wi', ha'reket plastikasi'n ko'birek ko'rsetiw ushi'n taxta yamasa jumsaq si'mnan karkas so'gi'p ali'wi' mu'mkin (24-su'wret).

Aldi'n plastilindi qi'si'p zuwalashalar islep alasi'z. Wolardan mu'sin denesi, bas, qol ha'm ayaqlari' ushi'n

24-su'wret. *Shaxlo Yusupova. «Woyi'nshi'» mu'sininin islew basqi'shlari'.*

wo'z aldi'na bo'lekler aji'rati'p, keyin wolardi' birlestirip shi'g'asi'z. Mu'sin so'g'i'w procesinde adam gewdesi bo'leklerinin' wo'z ara qatnaslari' – **proporciyalari'n** yesapqa ali'n'.

Usi'nday usi'lda «Sazendeler» mu'sinin sog'i'wi'n'i'z mu'mkin. Mu'sinshi pi'shag'i' – ag'ash **stek**lerinen paydalani'p ati'rg'anda tazali'qqa ha'm i'qti'yatli'li'qqa itibar berin'.

Wo'tilgen temani' bekkemlew ushi'n sorawlar:

1. Ne ushi'n adamlar woynaydi'?
2. Woyi'nlar ne ushi'n bir-birinen aji'raladi'?
3. Wo'zbek woyi'nlarini'n' ati'n ayti'n'.
4. Belgili wo'zbek woyi'nshilari'nan kimlerdi bile-siz?
5. Mu'sin sog'i'wda nelerge itibar beriw kerek?
6. Mu'sin sog'i'wdi'n' basqi'shlari'n ayti'p berin'.

U'yge tapsi'rmalar:

1. «Woyi'nshi' jigit» yamasa «Sazende» mu'sinin wo'z aldi'n'i'zg'a islep kelin'.
2. Ataqli' woyi'nshilardi'n' ati' ha'm familiyasi'n ja-ne temada aji'rati'p ko'rsetilgen so'zlerdi ata-malar da'pterine jazi'n'.

«GU'ZGI GU'LLER» TEMASI'NDA SU'WRET SALI'W

U'lkemizde gu'z wo'z aldi'na ko'riniske iye boladi'. Tereklerdin' japraqdari' sari'g'i'sh, qi'zg'i'sh, aq sari',

qon'i'r ren'lerde ju'da' suli'w ko'rinisti payda yetedi. Gu'zdin' i'nji'q hawasi' – ha'wlierimizdegi ha'r tu'rli gu'llerge wo'z ta'sirin wo'tkize almag'an. Roza gu'li, gvozdika, gu'ltaji'qoraz, iris, rayxan si'yaqli' gu'ller a'tirapqa wo'z xosh iyislerin taratpaqta.

Sizde sol gu'llerden a'jayi'p natyurmort islewin'iz mu'mkin (25-su'wret). Temani' «Gu'zgi gu'ller» dep ataymi'z.

Yen' aldi'n, wo'zin'izge unaytug'i'n 2-3 dana aq, sari' qi'zi'l gu'llerden kesip ali'p, suwi' bar gu'zege sali'n'. Gu'ldi wo'z sha'riyati'n'i'zdan kelip shi'qqan halda tan'lan'. Gu'l vazasi'ni'n' aldi'na gu'zgi miywelerden – alma, almurt yamasa behi qoyi'wi'n'i'z mu'mkin.

Miyweler birinshi plan, gu'lda'ste yekinshi planda bo-ladi'. Arqa fon ushi'n gezlemeni tan'lawda ren'ine itibar berin'. Si'zi'wdan aldi'n Y. Salpinkidin' «Gu'ltaji'qoraz» dep atali'wshi' natyurmorti'n (26-su'wret) di'qqat pe-nen baqlan'. Xudojniktin' jumi'si'n natyurada qoyi'lg'an gu'lda'ste menen sali'sti'ri'n':

25-su'wret. Roza gu'li natyurmorti'n islew basqi'shlari'.

1. Su'wretten birinshi ha'm yekinshi plandag'i' na'rselerdi ani'qlan'.

2. Do'retpede qanday gu'ller su'wretlengen?

3. Su'wrette arqa fon ne ushi'n toyg'i'nraq ren'de ali'n-g'an?

4. Ne ushi'n su'wrette das-turxan ashi'q ren'de berilgen?

Jumi'sti' naturadag'i' zatlar-di' qag'azdi'n' betine tuwri' jay-lasti'ri'p ali'wdan baslan'. Yeger gu'l sali'ng'an gu'zenin' boyi' biyik bolsa, natura qag'azg'a vertical halda, pa'srek bolsa, gorizonta halda jaylasti'ri'ladi'.

Da'slep naturag'a shala eskiz ha'm qarala-ma su'wretler si'zi'ladi'. Tiykarg'i' jumi'stan aldi'n wori'nlang'an bunday shi'ni'g'i'wlar qa'teni az qi'li'wi'n'i'zg'a ja'rdem beredi.

Su'wrette birinshi planda miyweler, yekinshi plan-da gu'l sali'ng'an gu'zedegi gu'ller, u'shinshi plan-da arqa fondag'i' gezleme su'wretlenedi. Naturadan su'wret si'zi'wda buyi'mlardi'n' wo'z aldi'na detallari'n si'zi'wdan uli'wma ko'rinisti islewge, uli'wma ko'rinisten wo'z aldi'na bo'leklerin islewge wo'tiw qag'i'ydasin itibarg'a ali'n'. Mi'sali' gu'ldi si'zi'wg'a berilip ketip qalg'an bo'legi itibarsi'z qaldi'ri'lsa, su'wretimizdegi buyi'mlar yamasa zatlar ko'rinisi bir-birine sa'ykes

26-su'wret. Yanis Sal-pinkidi. «Gu'ltaji'qoraz» natyurmorti'.

bolmay qali'wi' mu'mkin. Boyawdan aldi'n qag'azdi' suw menen i'gallap ali'w kerek. Sonda sori'latug'i'n boyawlar qag'azg'a bir tegis jayi'ladi'. Naturadag'i' ashi'q jerler boyalmastan qaldi'ri'ladi'. Ashi'q ren'nin' u'stinen ja'nede jaqti'raq ha'm toyg'i'nraq ren'ler beriw mu'mkin. Bir ren' yekinshi ren'ge aylani'p ati'rg'an jerde, yele wolar toli'q quri'mastan u'stine basqa ren' qoyi'w kerek. A'ste-aqi'ri'n boyawlar jayi'li'p worni'na tu'sedi. Sol ta'rizde basqa kerekli ren'ler berip bari'ladi'. Boyawda ren' tu'rleri, jaqti' jer, sayalar, refleks ha'm fong'a itibar qarati'w kerek.

Wo'tilgen temani' bekkemlew ushi'n sorawlar:

1. Ku'z pasi'li' basqa pasi'llardan nesi menen pari'q qi'ladi'?
2. Gu'zgi gu'llerdin' atlari'n ayti'p berin'.
3. Su'wretti sali'wda a'piwayi'dan uli'wma ko'riniske, uli'wmadan a'piwayi'g'a wo'tiw qag'i'ydasi'n tu'sindirip berin'.

U'yge tapsi'rmalar:

«Gu'zgi gu'ller» natyurmorti'n ren'li su'wretlewde juwmaqlap kelin'.

1-BAQLAW JUMI'SI'

I. Teoriyalı'q bilimin'izdi bekkemlen'.

1. Su'wretlew wo'nerinin' tu'r ha'm janrlari'n aytip berin'.
2. Naturadan su'wret sali'w ne?
3. «Komponovka» dep nege ayti'ladi'?
4. «Perspektiva» degen ne?
5. «Byust» degen ne?

II. Aqi'li'n'i'zdi' si'nap ko'rin'.

1. Su'wretlew wo'nerinin' tu'rleri qaysi' qatarda duri's berilgen?

- A) grafika, mu'sinshilik, gu'lalshi'li'q;
- B) mu'sinshilik, ren'li su'wretlew, zergerlik;
- C) ren'li su'wretlew, grafika, mu'sinshilik;
- D) ren'li su'wretlew, nag'i's woyi'wshi'li'q, ag'ash woyi'wshi'li'g'i'.

2. Ko'rkem wo'ner janrlari' qaysi'si'nda duri's berilgen?

- A) ko'rinis, akvarel, boyaw, guash, nag'i's, Sbatal;
- B) nag'i's woyi'wshi'li'q, marunistikali'q, animalistikali'q, mi's tayarlaw, turmi'sli'q, portret;
- C) natyurmort, tariyx'i'y, palitra, akvarel, ko'rinis, portret;
- D) portret, ko'rinis, natyurmort, tariyx'i'y, animalistikali'q.

«QUSLAR» TEMASI'NDA SU'WRET SALI'W

Ta'biyatta quslardi'n' tu'rleri ju'da' ko'p. Wolardi'n' jasaw ta'rizi ha'r tu'rli bolg'ani' ushi'n wo'z ara bir-birinen pari'q qi'ladi'. Mi'sali', bu'rkitler taw shoqqi'lari'nda, lashi'n tegislik ha'm sho'llerde, chayka ten'iz, da'rya boylari'nda jasaydi'. Atlari' ha'r tu'rli bolsa da, quyri'g'i', qanatleri', tumsi'g'i', ayaq pa'njeleri ha'm basqa uqsasli'qlari' sebepli wolardi' quslar dep ataymi'z (27-30-su'wretler).

U'lkemizde quslardi'n' tawi's, la'ylek, ti'rna, g'arg'a,

27-su'wret. Quslar.

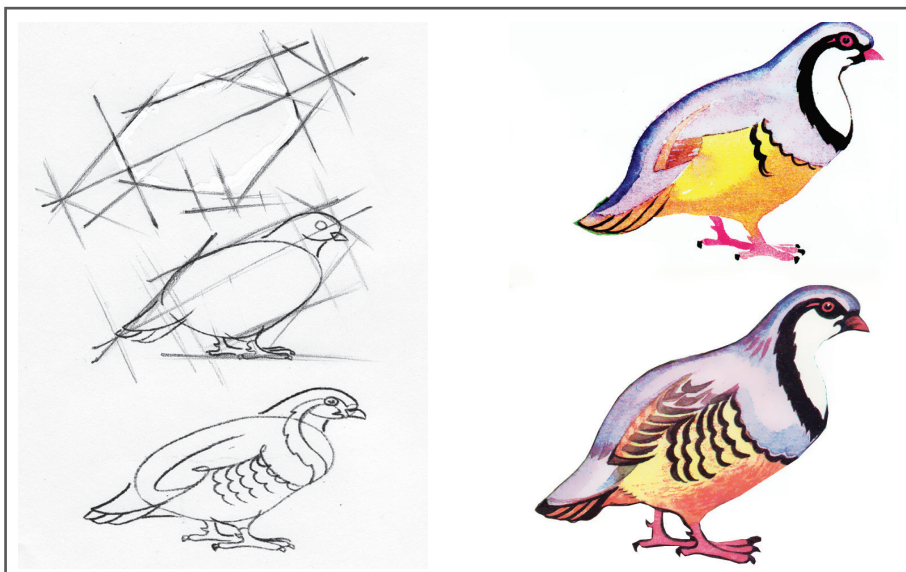
28-su'wret. Akvarelde quslardi'n' su'wretin sali'w texnikasi'.

29-su'wret. Arkadiy Rilov.
Moviy ken'lik.

30-su'wret. Jalol Usmonov.
Quslar tili.

31-su'wret. Kekliktin' su'wretin sali'w basqi'shi'.

ha'kke, qarli'g'ash, gorlica, shi'mshi'q, bo'dene, may-na, bu'lbil, qi'rg'awi'l si'yaqli' tu'rleri bar.

Quslardi'n' su'wretin si'zi'wdan aldi'n to'mendegi sorawlarg'a juwap tabi'wg'a ha'reket yetip ko'rin'.

1. Siz quslardi'n' qanday tu'rlerin bilesiz?
2. Adamlar ne ushi'n quslardi' uylerinde saqlaydi'?
3. Quslardi'n' ren'i, si'rtqi' ko'rinisi qanday?

Quslardan taw qusi' – keklik wo'zinin' jag'i'mli shi'rayi' ha'm suli'w si'rtqi ko'rinisi menen basqa quslardan aji'rali'p turadi'.

Kekliktin' su'wretin sali'wdan aldi'n qusti'n' basi'nan quyri'g'i'ni'n' ushi'na shekemgi arali'qti' 31-su'wrettegi u'lgi si'yaqli' tuwri' si'zi'qti'n' ja'rdeminde belgilep alasi'z. Ja'rdemshi si'zi'qlar menen qusti'n' basi', denesi ha'm quyri'q bo'legin belgilep alasi'z. Yendi basqi'shpa-

basqi'sh qusti'n' bas bo'legi, qanati' ha'm ayaqlari'ni'n' formasi'n si'zi'p juwmaqlaysi'z. Su'wret da'pterine kekliktin' uli'wma ko'rinisin qa'lemde si'zi'p bolg'an son', boyawlarg'a boyawg'a wo'tesiz. Da'slep ashi'q ren', keyin toyg'i'n ren' – jaqti', saya jer, reflex si'yaqli' elementlerge di'qqatti' qaratqan jag'dayda a'ste su'rtiledi. Son'i'nan arqadag'i' fon, yag'ni'y a'tiraptag'i' ta'biyatti'n ko'rinisi su'wretlense, su'wret mazmunli'raq boladi'.

Ayi'ri'm woqi'wshi'lar wo'z qalewlerine qarap basqa quslardi'n' su'wretin sali'wi' da mu'mkin.

Wo'tilgen temani' bekkemlew ushi'n sorawlar:

1. Quslar bir-birinen qalay pari'qlanadi'?
2. Wo'zin'iz bilgen qusti'n' atlari'n ayti'n'.
3. Quslar basqa organizmlerden nesi menen pari'qlanadi'?

U'yg'e tapsi'rmalar:

Kekliktin' su'wretin ren'li su'wretlerde juwmaqlap keliw.

TUWRI' TO'RTMU'YESHLIK TU'RINDE NAG'I'S SALI'W

Nag'i's – a'meliy bezew wo'nerinin' yen' ken' tarqalg'an tu'rlerinen biri. ***Xali'q a'meliy bezew wo'neri*** degende ata-babalari'mi'z a'sirler dawami'nda jaratqan ja'ne ustalari'mi'z ta'repinen bugin de dawam qi'li'ni'p ati'rg'an milliy wo'nermentshilik buyi'mlari' ha'm a'meliy wo'ner do'retpelerin tu'sinemiz.

Ha'r tu'rli nag'i'slar a'meliy wo'nerdin' tiykari'n qurap, wolar u'sh tu'rge: **islimiy, girix (qi'si'lg'an)** ha'm **quramali'larg'a** bo'linedi.

Islimiy nag'i's. Iyrek si'ziqli' wo'simlik si'yaqli' formali' elementlerden quralg'an nag'i's islmiy nag'i'slar – **aygu'l, japi'raq, shaqa, bofta, shi'rmawi'q (gajak), marg'ula** si'yaqli' nag'i's elementlerinen ko'rkemlestirip (stilistikali'q jol menen) jarati'ladi' (32-a su'wret). Bunda nag'i'slar wo'simlikler, wolardi'n' gu'lleri, japi'raqlar, shaqalar, quslar, haywanlardi'n' su'wretleniwin stilisatciya yetiw arqali' nag'i's elementlerin payda yetedi.

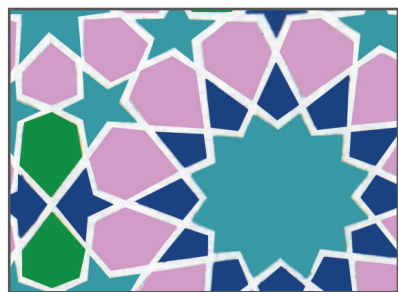
Girix (qi'si'lg'an) nag'i's. Tuwri' si'ziqli' geometiyali'q formalar – u'shmu'yeshlik, to'rtmu'yeshlik, besmu'yeshlik, alti'mu'yeshlik, segizmu'yeshlik si'yaqli' formalardan quralg'an nag'i's. Bul nag'i'slar, ganch woyi'wshi'li'g'i'nda, ag'ash woyi'wshi'li'g'i'nda ko'p isletiledi (32-b su'wret).

Quramali' nag'i's. Islimiy ha'm girix (qi'si'lg'an) nag'i'slardan aralas tu'rde du'zilgen nag'i's quramali' nag'i's dep ataladi' (33-su'wret).

Tuwri' to'rtmu'yeshli nag'i's woyi'lg'an ag'ash da'rwaza, yesik, bag'ana, ganch woyi'lg'an diywal pannosi', gilem, suzana, pa'lek, quti'sha ha'm sandi'q-lardi' ko'p ko'rgensiz. Bul buyi'm-lardag'i' nag'i'slar to'rtmu'yeshlik

a

b

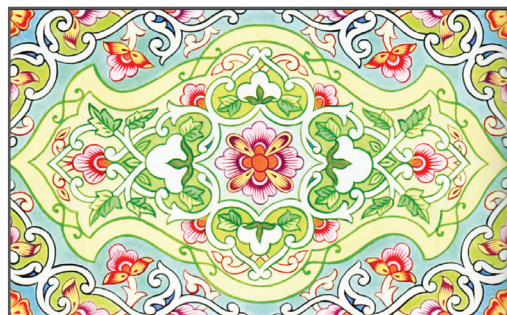
32-su'wret. Islimiy (a) ha'm girix (qi'si'lg'an) (b) nag'i'slari' u'lgileri.

tiykari'nda jarati'lg'an bolsa da, nag'i's elementlerinin' du'zilisi ha'm jaylasi'wi', isleniwi ta'repinen bir-birinen pari'q qi'ladi'.

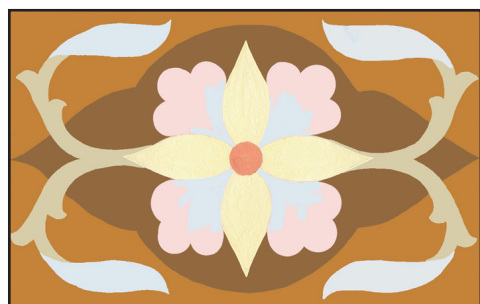
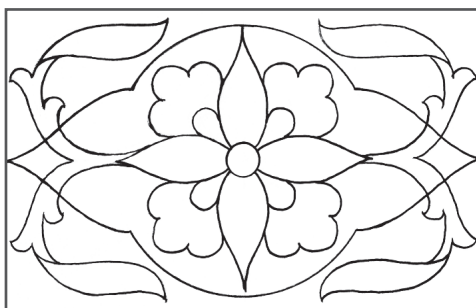
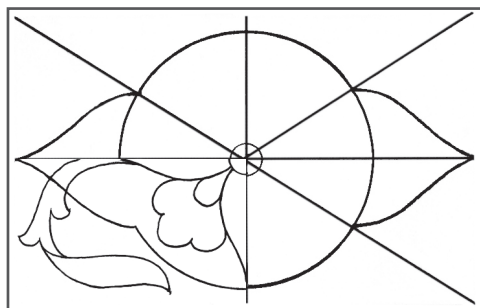
Bu'gingi sabag'i'mi'zda da to'rtmu'yeshlik tu'rinde nag'i's salami'z. Da'slep uzi'nli'g'i' 7 sm, yeni 12 sm wo'lshemdegı tuwri' to'rtmu'yeshlik formasi'n su'wret da'pterge jaylasti'ri'p alasi'z. Son'i'nan worayi'nan **gorizontal** ha'm **vertical** tuwri' si'zi'qlar wo'tkizip, to'rtmu'yeshlikti ten' to'rt bo'lekke bo'lip alasi'z. Jumi'sti'n' keyingi basqi'shi'nda to'rtmu'yeshlikti'n' mu'yeshleri tuwri' si'zi'q penen tutasti'ri'ladi'. To'rtmu'yeshlik worayi'nan 7 sm wo'lshemdegı shen'ber si'zi'p ali'na-

33-su'wret. Veranda to'besine islengen quramali' nag'i's u'lgisi.

34-su'wret. Tuwri' to'rtmu'yeshlik ishindegı nag'i'sti'n' u'lgisi.

35-su'wret. *Nizamitdin Tursunaliyev.* Tuwri' to'rtmu'yeshlik formasi'ndag'i' nag'i'sti' islew basqi'shlari'.

di'. Payda bolg'an si'zi'qlarg'a mo'lsheerlep basqi'shpa-basqi'sh japi'raq, paxta, shaqa elementlerinen nag'i's kompoziciyasi' payda yetiledi. Nag'i's kompoziciyasi' qa'lemde payda yetilgennen keyin wog'an ren' beriwge wo'tiwin'iz mu'mkin. Bul processte i'ssi' ha'm suwi'q ren'ler kontrasti'nan duri's paydalani'wg'a ha'reket qili'n'. A'dette mayda elementler, mi'sali', kompoziciya worayi'ndag'i' paxta ha'm japi'raq elementleri i'ssi' ren'lerni boyaladi'.

U'lgidegi nag'i's kompoziciyasi' simmetriyag'a tiykarlang'an, jan'a kompoziciyani'n' to'rtten bir bo'legi simmetrik tu'rde ta'kirarlanadi'. Nag'i's sali'wdi' baslawdan

aldi'n u'lgidegi (34-35-su'wretler) nag'i'slardi' qi'qqat penen baqlan'.

Keyin basqi'shpa-basqi'sh nag'i'sti'n' basqa elementlerine ren' berip shi'g'i'n'. Aqi'rg'i' basqi'shta gu'l ha'm japi'raqlarg'a targ'i'l nag'i's berip juwmaqlanadi'.

Da'pterdi taza tuti'w kerekligin yadi'n'i'zda saqlan'.

Wo'tilgen temani' bekkemlew ushi'n sorawlar:

1. A'meliy bezew wo'nerinin' tu'rlerin ayti'p berin'.
2. Qanday nag'i's tu'rlerin bilesiz?
3. Nag'i's benen bezelgen tuwri' to'rtmu'yeshlik formasi'ndag'i' qanday buyi'mlardi' bilesiz?
4. Nag'i'sti'n' worayi' qalay ani'qlanadi'?

U'yge tapsi'rmalar:

1. Tuwri' to'rtmu'yeshlik formasi'ndag'i' nag'i'sti' ren' berip juwmaqlap qoyin'.
2. Atamalar da'pterine aji'ratip ko'rsetilgen so'zlerdi jazi'p qoyi'n'.

«O'ZBEKISTANDAGI' ARXITEKTURALI'Q YESTELIKLER» TEMASI'NDA SA'WBET

Janajan O'zbekistani'mi'z a'yyemgi ha'm tariyxi'y arxitekturali'q yesteliklarga bay yel boli'p yesaplanadi'. Samarqand, Buxara (36–37-su'wretler), Xiywa, Tashkent, Shaxrisabz, Qoqand si'yaqli' qalalari'ndagi' arxitekturali'q yestelikler wo'zinin' ulli' sawlati' nag'i'sli' bezewleri, ko'rkemligi menen du'nya xali'qlari'n lal qaldi'ri'p kelmekte. Bul wo'z na'wbetinde, ata-babalari'mi'zdi'n' arxitektura ha'm a'meliy wo'ner tarawi'nda joqari' aqi'l-bilim, ko'rkem wo'ner ku'sh iyeleri bolg'anlig'i'n bildiredi. Movzoley ha'm medreseler, mes-

36-su'wret. Samarqand.
Registan ansambli.

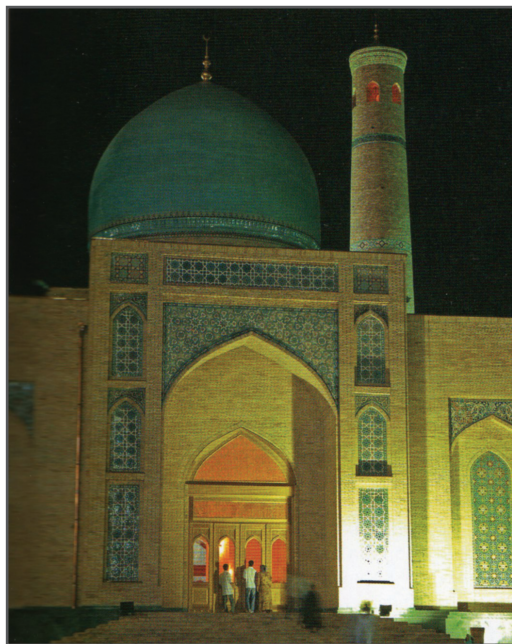

37-su'wret. Buxara.
Minarai Kalan.

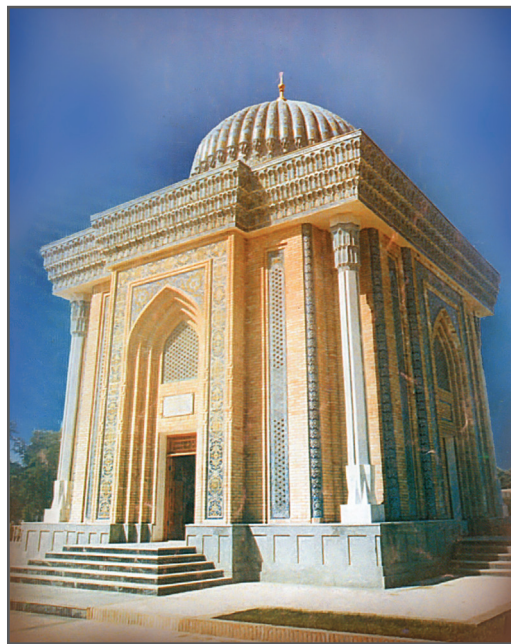
hit ha'm minaralar, bazar ha'm ka'rwani saraylari'ndagi sawda qatarlari' uli'wma qalani' qurag'an.

«Arxitektura» yunan so'zi boli'p, «quri'w», «jarati'w» degen ma'nisti bildiredi. Quri'li's degende arxitektordin proekt ha'm si'zi'lmalari', materiallarda ko'rsetilgan piri wonin' quri'wshi jarati'wshi'lar ta'repinen a'melge asiri'li'wi' tu'siniledi. Imaratti'n' sulii'wli'g'i', ko'rkemligi, woni'n' kompoziciyon du'zilisine, ishki ha'm si'rtqi' a'debiy ta'replerinin' baylani'sli'li'g'i'na, bezewlerden sheberlik penen paydalani'wg'a baylani'sli'.

G'a'rezsizlik jillari'nda O'zbekistan arxitekturasii' jedel rawajlandi'. Zamanago'y imaratlar menen bir qatarda

38-su'wret. Ha'zreti Imam kompleksi.

39-su'wret. Imam al-Buxariy movzoleyi.

shi'g'i's ma'mleketleri usi'li'nda arxitekturali'q yestelikler quri'ldi'. Tashkent qalasi'ndag'i' Tashkent Islam universiteti, Ha'zreti Imam, Samarqand wa'layati' Shelek awi'li'ndag'i' Imam al-Buxariy movzoleyi usi'larg'a kiredi (38-39-su'wretler).

Samarqandti'n' Registan maydani'ndag'i' Sherdar, Tillakar ha'm Uli'gbek medreseleri, Bibixani'm medresesi, Shaxi' Zinda ja'ne Go'ri A'mir movzeleyleri, Buxara qalasi'ndag'i' Ismai'l Samaniy movzoleyi, Masjidi Kalan, Mirarab medresesi, Minarai Kalan, Buxara Arki, Sitarai Moxi Xosa, Xiywa qalasi'ndag'i' Iyshan qala, Paxlavan Maxmud movzoleyi, Shaxrisabz qalasi'ndag'i' Ko'kgu'mbez meshiti, Sheyx Kulal movzoleyi, Aqsaray, Qoqan qalasi'ndag'i' Xodayarxan wordasi', Tashkent qalasi'ndag'i' Ko'kaldash, Abi'l Qasi'm, Ha'zreti Imam medreseleri si'yaqli' tariyxi'y yestelikleri du'nyag'a belgili. Bul yesteliklerdin' betleri wo'zine tartatug'i'n nilgun kafeller menen bezetilgen. Sol sebepli a'sirler dawami'nda wo'z korkin saqlap turg'an.

Wo'tilgen temani' bekkemlew ushi'n sorawlar:

1. Wo'zbekistandagi' arxitekturali'q yestelikler tiy-kari'nan qaysi' qalalarda jaylasqan?
2. Yen' belgili tariyxi'y yesteliklerdi atap wo'tin'.

U'yge tapsi'rma:

Atamalar da'pterine yelimizdegı tariyxi'y qalalar, belgili arxitekturali'q yesteliklerdin' atlari'n ja'ne aji'rati'p ko'rsetilgen so'zlerdi jazi'p ali'n'.

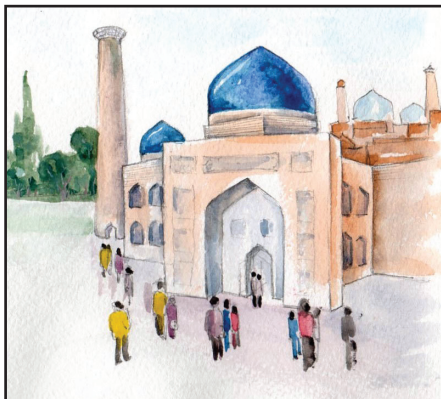
«QONAQLAR ARXITEKTURALI'Q YESTELIKLERDIN' ALDI'NDA» TEMASI'NDA KOMPOZICIYA ISLEW

Arxitekturali'q wo'ner ha'm basqa wo'ner tu'rleri si'yaqli' adamni'n' kewlin bildiredi, woni'n' ruwxina , islew qa'biletine, pikirlewine, du'nya qarasi'na ta'sir yetedi. Bul jag'daydi' bizge shekem saqlani'p qalg'an ha'r tu'rli da'wirge say arxitekturali'q yesteliklerdin' qasi'na bari'p yamasa su'wretin tamasha qi'li'p sezip alami'z. Imaratlardag'i' sawlat, ulli'li'q, bekkemlik ja'ne nag'i'sli' bezewler sizde ta'biyatqa, ana watang'a, do'retiwshi xalqi'mi'zdi'n' ko'rkem miynetine degen maqtani'sh tuyg'i'si'n woyatadi'. Mi'sali' Samarqandtag'i' Shera-bad medresesi, Buxaradag'i' Ismayi'l Samaniy movzoleyi, Xiywadag'i' lyshan qala si'yaqli' komplekslerdin' birewin tuwri'dan-tuwri' yamasa fotoreprodukciasin' baqlaw arqali' bug'an isenim payda yetesiz. Yeger siz jasap turg'an qala yamasa awi'lda sog'an uqsas tariyxii yestelikler bolsa, wolardi'n' ko'rinisi, bezewlerin yeslewge ha'reket yetip ko'rin'.

Yelimizdin' arxitekturasii du'nya wo'nerine de wo'z ta'sirin tiygizgen. Mi'sali', Hindistanni'n' Agra qalasi'nda quri'lg'an Taj Maxal movzoleyi jerlesimiz Zaxritdin Muxammad Babur a'wladlari' ta'repinen quri'lg'an (40-su'wret). Bul mavzoleydin' si'rtqi' ha'm ishki

40-su'wret. Hindistan.
Taj Maxal.

41-su'wret. Qonaqlar
arxitekturali'q yestelikdın'
aldi'nda.

du'zilisi, minara ha'm gu'mbezlerindeki na'zik nag'i'slar Samarqand ha'm Buxaradagi' yesteliklarga uqsap ketdi (41-su'wret).

«Qonaqlar arxitekturali'q yesteliklerdin' aldi'nda» temasi'nda kompoziciya islewde joqari'da ayti'p wo'tilgen yesteliklerdin' birewinin' su'wretin tiykarg'i' obekt yetip ali'wi'n'i'z mu'mkin.

Temag'a tiyisli kompoziciya islewde, yen' aldi'n, a'dettegidey qag'azdi'n' betinen gorizont si'zi'g'in wo'tkizip, aspan menen imaratlar jaylasqan shegara aji'rati'p ali'nadi'. Keyin yesteliktin' uli'wma ko'rinisi qag'az qa'ddinde komponovka qi'li'p jaylasti'ri'ladi'. Bunda birinshi plan, yekinshi plan, u'shinshi plan, qag'i'ydası' yesapqa ali'nadi'. Wo'zge yelden kelgen sayaxatshi'lar ha'r tu'rli millet wa'killeri. Sog'an qarap wolardi'n' kiyimlerinde ha'r tu'rli boladi'. Mi'sali' angli-

chan yamasa arab, nemis yamasa hindlerdin' si'rtqi' ko'rinisi , kiyimlerinin' ren'i, tu'ri, pishimi, bezewleri menen bir-biirinen aji'rali'p turadi'.

Su'wret sali'p ati'rg'anda arxitekturali'q yestelik-tin' shig'is yeline say ko'rinisi qorshag'an a'tirapti'n' wo'z ara masli'g'i', nag'i's bezewlerinin' imaratqa mas tu'skenligi , adamlardi'n' gewdesinin' aldi'ndag'i' qat-naslari' itibarg'a ali'nadi'. Saya, yari'm saya, toyg'i'n' saya, refleks, perspektiva elementleri duri's wo-ri'nlansa, su'wret ja'nede isenimlirek, mazmunli'raq shi'g'adi'. Kompoziciyani' qa'lem menen su'wretlewde islep bolg'ani'n'i'zdan keyin, ren'li su'wretlewde juwmaqlaysi'z.

Wo'tilgen temani' bekkemlew ushi'n sorawlar:

1. Yelimiz arxitekturasini'n' du'nya arxitektura wo'nerine ta'sirin ayti'p berin'.
2. Shet yellik sayaxatshi'lar ne ushi'n yeski qalalari'mi'zdi' tamasha qi'li'wg'a qi'zi'g'adi'?

U'yg'e tapsi'rmalar:

1. «Qonaqlar arxitekturali'q yesteliklerdin' aldi'nda» kompoziciyani' ren'li su'wretlep juwmaqlaw.
2. Atamalar da'pterine aji'rati'p ko'rsetilgen so'zlerdi jazi'p qoyi'w.
3. Yeski qalalarg'a tiyisli su'wretler ha'm fotorep-rodukciyalar ji'ynap bari'w.

«SHOPAN BALA» TEMASI'NDA MU'SIN SOG'I'W

Man'layi'n qi'zg'i'sh belbew menen tan'i'p alg'an qaraslari' wo'tkir, aq ko'ylek kiygen shopan bala babasi'nan qalg'an tayag'i'na su'yengen, woysan' qarap turg'ani' ma'rt, bati'r, ha'r qanday ta'biyat si'nawleri'n jen'ip wo'tetug'i'n insan yekenliginen belgi beredi.

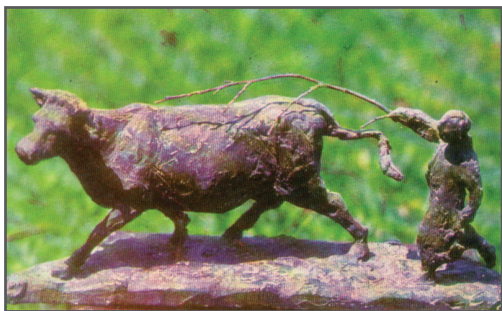
Raxim Axmedovti'n' «Shopan bala» kartinasi'nda xudojnik qi'yi'nshi'li'qli' ha'm maqtani'shli' ka'siptin' iyesi – jas shopanni'n' ishki ha'm si'rtqi' ruwx'i'y

42-su'wret. *Raxim Axmedov.* Shopan bala.

43-su'wret. *Faxritdin Taxirov.* Pada.

44-su'wret. *Tu'rkmen Esanov.* «Shopan bala» mu'sini.

du'nyasi'n ani'q boyaw-larda' ko'rsetip bergen. Sonday-aq, Nemat Qoziev, G'afur Abduraxmanov, Zuxritdin Islamshikovti'n' shopanlar wo'mirine tiyisli do'retpeleri de bar.

Yendi di'qqati'n'i'zg'a mu'-sinshi Tu'rkmen Esanovti'n' «Shopan bala» mu'sinine

qaratami'z (44-su'wret). Wonda mali'n jaylawg'a aydap kiyati'rg'an bala obrazi' su'wretlengen. Mu'sinde buzawi'n taslap ketiwge ko'zi qi'ymay barati'rg'an si'yi'r ha'm mali'n tezirek padag'a qosi'w ushi'n jedellep barati'rg'an balani'n' ko'rinisi sheberlik penen islengen.

Siz berilgen reprodukciyalardi' di'qqat penen baqlan' ha'm pikirlep ko'rin', fantaziyan'i'zdi' iske sali'n'. «Shopan bala» temasi'ndag'i' mu'sin sog'i'w ushi'n variantlar haqqi'nda woylan'.

Mu'sindi islewden aldi'n joqari'da su'wretlengen do'retpelerdegi shopan obrazi'n, woni'n xarakterli jag'dayi'n, iynindegi kiyimlerin yeske ali'n'. Usi'lardi'n' tiykari'nda wo'z qi'yali'n'i'zdag'i' obrazdi' wo'z betin'iz-she jaratasi'z. Kelin', kompoziciya variantlari'n woylap ko'reyik:

1. Shopan balani'n' woyschan' woti'rg'an hali'.
2. Shopan bala atda padani' baqlap woti'r.
3. Nay shertip ati'rg'an shopan bala.
4. Tayag'i'na su'yengen bala.

Siz usi' variantlardan wo'zin'izge unag'ani'n tan'lap da'pterin'izge wo'z betin'izshe mu'sinnin' qaralamay su'wretin sali'n'.

45-su'wret. *Shaxlo Yusupova.* Shopan bala mu'sinin sog'i'w basqi'shi'.

Eskiz maqul bolg'an son' i'lay yamasa plastilinnen basqi'shpa-basqi'sh mu'sin sog'i'wg'a wo'tesiz. Mu'sin sog'i'wda adamdag'i' gewdesi bolimlerinin' qatnaslari'na itibar berin' ja'ne sog'an sa'ykes tu'rde i'lay bo'leklerin aji'rati'p ali'n'. Jumi's bari'si'nda shopan obrazi'na qosi'msha qi'li'p Bo'ribasar it yamasa atti'n' mu'sinin qosqi'p kompoziciya jaratsan'i'z, jumi's ja'nede mazmunli' shi'g'adi'. Kompoziciyani' yeki adam boli'p islewgede boladi'.

Jumi'sti' shopan balani'n' dene ag'zalari'na da'slepki islew berilgennen keyin, wolardi' bir-birine birllestiriwden baslaysi'z. U'lgide berilgenindey (45-su'wret), mu'sindi basqi'shpa-basqi'sh haqi'yqi'y tu'rin su'wretlewge ha'reket yetin'.

Mu'sinnin' dene ag'zalari'n birllestirgennen keyin, woni'n' mayda detallari'n islewin'iz mu'mkin. Jumi's bari'si'nda mu'sinshiliktin' a'hmiyetli qag'i'ydasii' – shopan bala qa'wmetinin' tayani'sh tochkasi'n duri's su'wretlewge ha'reket yetin'.

Wo'tilgen temani' bekkemlew ushi'n sorawlar:

1. Ren'li su'wretlewde jaylawdi'n' ko'rinisi qalay su'wretlengen?
2. Raxim Axmedovti'n' «Shopan bala» do'retpesine si'patlama berin'.
3. Mu'sinshi T.Yesipovti'n' «Shopan bala» mu'si-ninde qanday waqi'ya su'wretlengen.

U'yge tapsi'rmalar:

«Shopan bala» mu'sinin wo'z betin'izshe dawam yettirip ju'wmaqlap keliw.

KVADRAT TU'RINDE NAG'I'S SALI'W

Insan buri'nnan wo'zi islete-tug'i'n u'y-u'skenelerin, turatug'i'n jerlerin suli'w nag'i'slar menen bezep jasawg'a u'yrenge. Bul bolsa a'meliy bezew wo'nerinin' ag'ash woyi'wshi'li'g'i', nag'i's woyi'wshi'li'q, ganch woyi'wshi'li'q si'yaqli' tu'rlerinin' ja'nede rawaj-lani'wi'na sebep bolg'an.

Wo'zbek ag'ash woyi'wshi'li'q ha'm nag'i's ustalari' Arti'q Fayzullaev, Yaqi'pjan Raufov. Tayi'r Toqtaxojayev, Jalil Xa-kimov, Anvar Ilxamov, G'aniy Karimovlardi'n' arxitekturali'q ima-ratlardi'n' ishi bo'limi diywallari' ha'm pa'tiklerine, stol ha'm woti'rg'i'shlarg'a, ag'ash gu'zeler-ge sali'ng'an nag'i'slari'ni'n' na'-zikligi ha'm wo'zine tarti'wi' me-nen wo'zbek a'meliy bezew wo'neri durdanalari' yesaplanadi' (46–47-su'wretler).

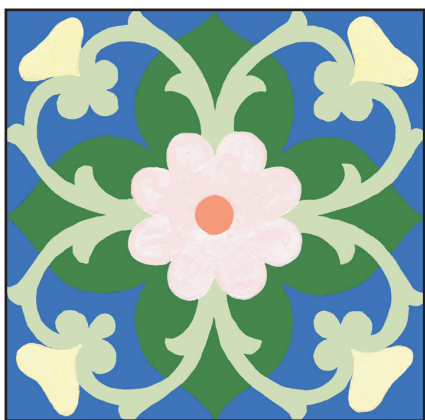
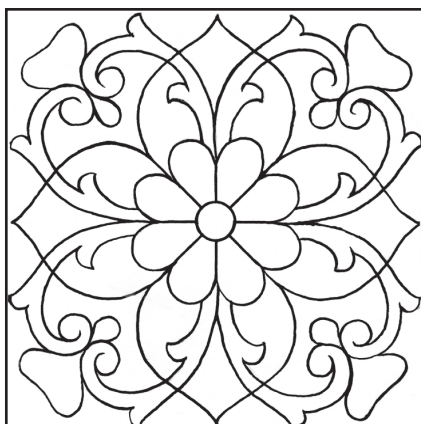
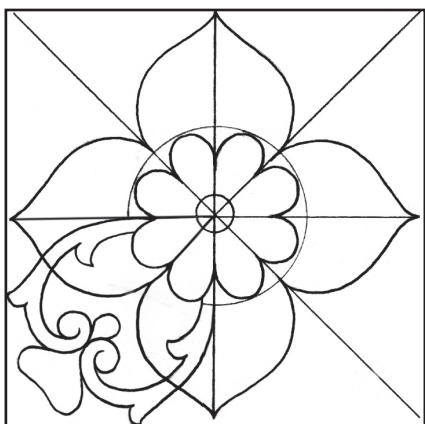
46-su'wret. Ag'ash woymashi'li'g'i' menen bezetilgen yesik ha'm buyi'mlar.

47-su'wret. Imaratti'n' ishki bo'limidegi nag'i'slar.

Kvadrat tu'rinde nag'i's sog'i'w ushi'n nag'i's sog'i'w ushi'n ta'replari 8 sm den bolg'an kvadrat si'zi'p ali'n'. Woni' 7-temasi'nda ko'rsetilgendey ten' to'rt bo'lekke bo'lip ali'p, ha'r bir bo'lekke japi'raq elementin, wortasi'na bolsa diametri 4 sm bolg'an shen'ber ishine segiz bo'lekli aygu'l si'zasi'z. Aygu'ldin' to'rt ta'repinen shi'rmawi'q si'yaqli' shaqa elementin si'zi'p alasi'z. Wolar birlesken nag'i's elementlerin woraydan birdey uzaqli'qta simmetrik ta'rizde jaylasi'wi'na ha'reket yetin'.

U'lgidegi nag'i'sta kvadratti'n' ishine tek islimiy nag'i's elementleri tu'sirilgen (48-su'wret). Siz wo'zin'iz aralas nag'i's si'zi'wi'n'i'zda mu'mkin. Payda bolg'an formada i'qti'yarli' nag'i's elementleri si'zi'ladi'. Barli'q si'zi'w

48-su'wret. *Nizomitdin Tursi'naliev.* Kvadrat ishine nag'i's sali'w basqi'shlari'.

jumi'slari' tamam bolg'annan keyin, wortasha si'zi'qlar wo'shiriledi ha'm ren' menen boyawg'a wo'tiledi. U'lgide ko'rsetilgen nag'i'sta gu'ldin' elementleri i'ssi', fon ren'leri bolsa suwi'q ren'lerde berilgen. Siz wo'z nag'i's kompoziciyan'i'zda da ren'lerdin' **gammasi'n** saqlag'an halda **kontrast** ren'lerden wori'nli' paydalani'wg'a ha'reket yetin'.

Arti'q Fayzullaev

O'zbekistan xali'q xudojnigi, O'zbekistan Ko'rkem wo'ner akademiyasi' alti'n medali' iyesi. 1933-ji'lda Tashkent qalasi'nda tuwi'lg'an. Benkov ati'ndagi' Respublika Xudojnikler bilim wo-rayi' ha'm Ni'zamiy ati'ndagi'i Tashkent Ma'mleketlik Pedagogika instituti'ni'n' su'wret ha'm si'zi'w bo'limin tamamlag'an. Wol ag'ash ha'm su'yek woymashi'li'gi' boyi'nsha belgili usta. Do'retpeleri Nawayi' ati'ndagi'i A'debiyat muzeyi, O'zbekistan miymanxanasi', Nawayi' ati'ndagi'i sanaat sarayi' ja'ne bir qatar shet ma'mleketlerde bar.

Wo'tilgen temani' bekkemlew ushi'n sorawlar:

1. Kvadrat ha'm to'rtmu'yeshliktin' ayi'rmashi'li'gi' nede?
2. Nag'i'slar ne maqsette isletiledi?
3. Nag'i'slardi' boyawda qanday ren'lerden paydalaniladi'?
4. Belgili wo'zbek ag'ash woyi'wshi'lari', nag'i's woyi'wshi'lari' haqqi'nda ne bilesiz?

U'yge tapsi'rmalar:

1. Kvadrat formasi'ndagi'i nag'i'sti' ren'de juwmaqlap kelin'.
2. Atamalar da'pterine aji'ratip ko'rsetilgen so'zlerdi, belgili wo'zbek ustalari'ni'n' atlari'n jazi'p kelin'.

«SPORT WOYI'NLARI» TEMASI'NDA KOMPOZICIYA ISLEW

Ma'mleketimizde balalar sporti'n rawajlandi'ri'w bari'si'nda u'lken isler a'melge asi'ri'lmaqta. Hu'kimetimiz, a'sirese, Prezidentimiz sportqa, solardan, balalar sporti'na wo'z aldi'na itibar menen qaramaqta. G'a'rezsizlik ji'llari'nda ma'mleketimizde sporti'n rawajlani'wi' na'tiyjesinde ko'plegen olimpiada, ja'ha'n ha'm Aziya chempionlari' jetisip shi'qti'. Xali'q arali'q sport jari'slari' jen'impazlari' yelimizdin' bayrag'i'n ja'ha'n sport maydanlari'nda yen' joqari' wori'ng'a ko'terdi.

Ma'mleketimizde u'sh basqi'shli' «Umid nihollari», «Barkamal a'wlad», «Universiada» jari'slari' wo'tkizilip kelmekte. Milliy gu'resimiz du'nya xalqi' ta'repinen Xali'q arali'q sport tu'ri dep ta'n ali'ng'an.

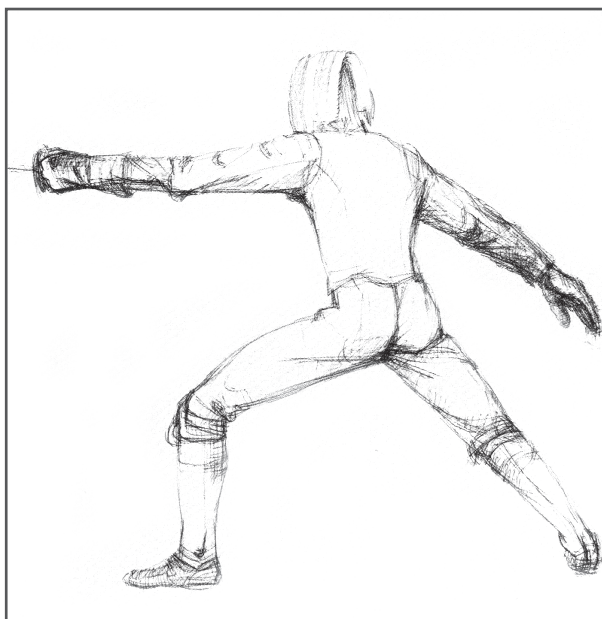
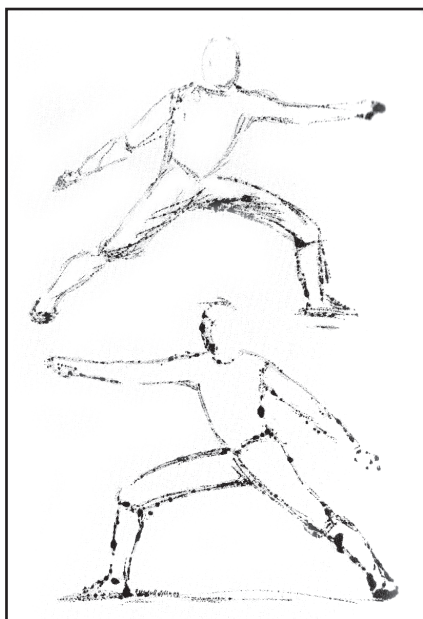

49-su'wret. Sport jari'slari'nan ko'rinisler.

«Sport woyi'nlari'» temasi'nda su'wret sali'wdan aldi'n wo'zin'izge unag'an qandayda bir sport jari'sin ko'z aldi'n'i'zg'a keltirin' (49-su'wret). Keyin qi'yali'n'i'zdag'i' epizod jag'dayi'n qaralap su'wret ta'rizinde qag'azg'a si'zi'p ko'rin'. «Gu'res maydani'nda», «Jas futbolshi'lar», «Gimnastikashi' qi'z», «Velojari's», «Ring», «Palwan bolaman», «Da'rwazaman», «Jas tenisshi», «Qi'li'shpazlar» (50-su'wret) si'yaqli' variantlardan birewin tan'lawi'n'i'z mu'mkin.

Kompoziciya islewde aldi'n sportqa tiyisli fotomateriallar menen tani'si'p shi'qsan'i'z kompoziciyag'a tema tan'lawi'n'i'z an'sat boladi'.

Jumi'sti' suwretti qag'azdi'n' betine tuwri' jaylasti'ri'w menen baslan'. Da'pterde kestenin' tiykarg'i' ha'reketin

50-su'wret. Qi'li'shpaz ha'reketleri suwretlerinin' qaralamasi'.

belgilewin'iz, woni' su'wrette ko'rsetiw ta'rtibin ani'qlap ali'wi'n'iz kerek. Gu'res temasi'nda yeki gu'restin' bel ali'si'p ati'rg'ani', futbol temasi'nda bir futbolshi'ni'n' yekinshisin aldap wo'tip ati'rg'ani' yama-sa topti' qarsi'laslari'ni'n' da'rwazasi'na qarap tewip ati'rg'ani', bir boksshi'ni'n' yekinshisine soqqi' berip ati'rg'ani',velosportshi'ni'n' tezlik penen alg'a umti'li'p ati'rg'ani'n su'wretlewin'iz mu'mkin.

Su'wret sali'wda adamlardi'n' ko'rinisinin' ha'mmesin su'wretlewge ko'p itibar beriw sha'rt yemes. A'hmiyetlisi su'wrettin' mazmuni' ha'm temani', sportshi'ni'n' ha'reketin ko'rsetip beriw.

Adamni'n' ko'rinisin si'zi'p ati'rg'anda jari's payi'ti'ndag'i' qol, ayaq, bas ha'm denenin' xarakter-li jag'daylari'n yeslen'. Bul jag'daylar tabi'lsa woyi'n waqti'ndag'i' tezlik ha'm na'ziklik su'wretin'izde toli'q ko'rinedi. Jari's boli'p ati'rg'an maydan (stadion, kort, ring, gilem), a'tirapi'ndag'i' tamashago'y, ha'reketlenip ati'rg'an adamnin' figuralari' perspektiva qag'i'ydalari'na tiykarlani'p islenedi. Kompoziciya birinshi sabaqta qalemde su'wretlengennen keyin, yekinshi sabaqta ren'li su'wretlenedi. Ren' beriwdi iri bo'leklerden bas-lap, son'i'nan mayda bo'lek ha'm detallarg'a wo'tiledi. Aldi'n ashi'q ren', keyin toyg'i'n ren'ler beriledi. Ren' perspektivasi'na qarap jaqi'ndag'i' zatlar ashi'g'i'raq, ani'g'i'raq, arqadag'i' zatlar biraz buldi'rati'p si'zi'ladi'.

Kompoziciyan'i'zda sport kiyimlerine itibar qarati'n'. Woyi'nshi'lardi'n' kiyim ren'i qarsi'laslari'ni'kinen aji'rali'p turi'wi' kerek.

Wo'tilgen temani' bekkemlew ushi'n sorawlar:

1. O'zbekistanli'q olimpiada ha'm ja'ha'n chempionlari'nan kimlerdi bilesiz?
2. Sport jari'slari'nda komandalar ne ushi'n yeki tu'rli kiyimde woynaydi'?
3. Jari's waqti'nda gewdenin' ha'reketleri qalay wo'zgerip turadi'.

U'yg'e tapsi'rmalar:

«Sport woyi'nlari'» temasi'ndag'i' kompoziciyani' birinshi sabaq'tan keyin qalemde su'wretlep, yekinschi sabaq'tan keyin ren'li su'wretlep kelin'.

2-BAQLAW JUMI'SI'

I. Teoriyalı'q bilimin'izdi bekkemlen'.

1. Quslar wo'z ara bir-birinen qalay aji'raladi'?
2. Nagi'sti'n' qanday tu'rleri bar?
3. Yelimizdegi qaysi' arxitekturalı'q yesteliklerdi bilesiz?
4. Belgili ag'ash woyi'wshi'li'q, ganch woyi'wshi' ha'm nag'i's woyi'wshi' ustalardi' ayti'p berin'.

II. Aqi'li'n'i'zdi' si'nap ko'rin'.

1. Ji'lli' ren'lerdi tabi'n'.

- A) jasi'l, ko'k, qara;
- B) aq, qara, ku'lren';
- C) ko'k, qi'zi'l, jasi'l;
- D) ashi'q sari', qi'zi'l, sari'.

2. Nag'i's woyi'wshi'li'qqa tiyisli terminlerdi tabi'n'. mu'sin, bezek, byust;

- B) girix, kompoziciya, isimi;
- C) kitap, boyaw qa'lemi, qa'lem;
- D) boyaw, qag'az, palitra.

3. Samarqandtag'i' yesteliklerdin' atlari'n tabi'n'.

- A) Ismayi'l Samaniy movzoleyi;
- B) Paxlavan Maxmud movzoleyi;
- C) Shaxi' Zinda;
- D) Kelte Minar.

4. Buxaradag'i' tariyxi'y imaratti'n' ati'n tabi'n'.

- A) Minarai Kalan;
- B) Sherdar medresesi;
- C) lyshan qala;
- D) Shayx Kulal movzoleyi.

5. Xiywadag'i' tariyxi'y yesteliklerdin' ati'n tabi'n'.

- A) Bibixani'm, Sherdar medresesi;
- B) Topi'raq qorg'an, Minarai Kalan;
- C) Kelte Minar, lyshan qala;
- D) Shayx Kulal movzoleyi, Ko'kaldash medresesi.

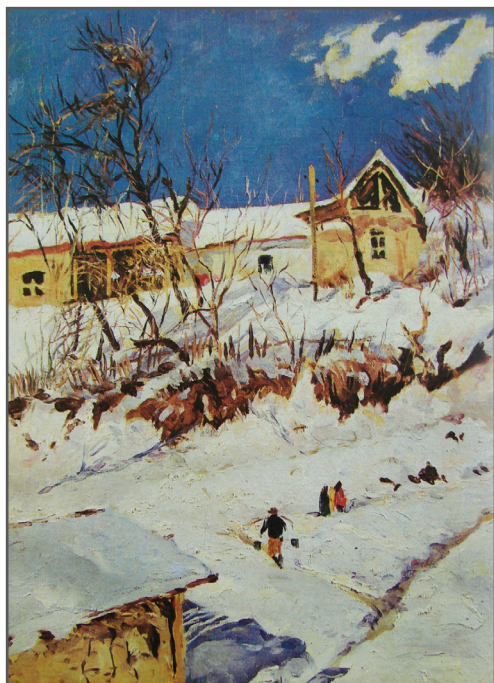
6. U'sh basqi'shli' sport woyi'nlari'n tabi'n'.

- A) gu'res, ko'kpari', qi'li'shpazli'q;
- B) i'laq, xudojestvoli'q gimnastika, jari's;
- C) «Umid nihollari», «Barkamal a'wlad», «Universiada»;
- D) «Tashabbus», «Yangi a'wlad», «U'mid g'unchalari».

«QI'S KELDI» TEMASI'NDA SU'WRET SALI'W

Qusti'n' qarli' ku'nlerinde barli'q jer appaq boli'p qaplanadi'. Terekti'n' shaqalari' ha'm imaratlardi'n'

51-su'wret. *Raxim Axmedov. Aqtashta qi's.*

52-su'wret. *Yevgeniy Strel'nikov. Shi'g'i's diywali'.*

53-rasm. *Muxammadiyar Tashmuradov. G'ilonda qi's.*

54-rasm. *Isaak Levitan. Mart.*

55-su'wret. Jora Asranov. Shaximardan. Aq ko'ylek

56-su'wret. Qatari'n'i'z jumi'si'nan u'lg'i.

to'besinde qar boladi'. Qi'sti' sag'i'ni'p qalg'an balalar qarda domalag'an, ayi'ri'mlari' shana ushi'w menen, ayi'ri'mlari' qar baba sog'i'w menen a'were. Ko'pshiligi top-top boli'p qar boran woyna-maqa. Qi's ta'biyati'ni'n' bunday wo'zine ta'n ko'rinisleri ko'plegen xudojniklarga ilham beredi. Rus xudojniklerinen A. Savrasovti'n' «Ha'kkeler ushi'p keldi», A. Plastovti'n' «Birinshi qar», I. Grabardi'n' «Quyashli' qi's ku'nleri», F. Shishkinnin' «Qi's», Y. Stelnikovti'n' «Shi'g'i's diy-wali'», I. Levitanni'n' «Mart», wo'zbek xudojniklerinen Raxim Axmedovti'n', Muxammediyar Tashmuratovti'n' «G'ilonda qi's», Jura Asranovti'n' «Shaximardan. Aq ko'ylek» do'retpeleri itibarg'a i'layi'q (51-54-su'wretler).

Kartinalar ja'ne wo'z yadi'n'i'z, ko'z aldi'n'i'zg'a keltiriwin'iz tiykari'nda «Qi's keldi» temasi'nda qatar-

lari'n'i'zdan wo'rnek ali'p (55-su'wret), wo'z betin'iz-she kompoziciya islen'. Kompoziciyani' islewden aldi'n xudojniklerdin' do'retpelerinde su'wretlengen wa-qi'yalardi' baqlawi'n'i'z tiykari'nda qa'liplesken yeste saqlawi'n'i'zg'a su'yenin'.

Wo'tilgen temani' bekkemlew ushi'n sorawlar:

1. Qi's ma'wsimi basqa ma'wsimlerden qanday aji'raladi'?
2. Bul ma'wsimde ta'biyat qanday ko'riniste boladi'?
3. Qi'sqi' woyi'nlar haqqi'nda ayti'p berin'.
4. Qi's ku'nleri qardi'n' ren'i ne sebepten wo'zgerip turadi'?
5. Qi's haqqi'nda bilgen qosi'qlari'n'i'zdi' ayti'p berin'.

U'yge tapsi'rmalar:

1. Sabaqta baslag'an kompoziciyani' u'yde juwmaqlap kelin'.
2. «Qi'sqi' woyi'nlar» temasi'nda kompoziciya islen'.

14 -tema

SHEN'BER FORMASI'NDA NAG'I'S SALI'W

Shen'ber ishinde si'zi'lg'an nag'i'slar sxematikali'q du'zilisi ha'm elementlerdin' jaylasi'wi' ta'repinen kvadrat nag'i'slarg'a uqsap ketedi. Su'wretlenetug'i'n tiykarg'i' nag'i's shen'ber worayi'nda jaylasi'p, shetlerinin' bos qali'wi', kerisinshe shen'ber shetlerinde jol si'yaqli' nag'i'slar boli'p, woray bos qali'wi', yamasa woni'n' worayi'nda da, shetlerinde de nag'i'slar boli'wi' mu'mkin.

Formalarda belgili bir ma'nis-ti an'latadi'. Ayyemgi ata-babalari'mi'z da shen'ber ishindegi nag'i's u'lgilerin joqari' sheberlik penen islegen ja'ne wolarg'a ha'r tu'rli elementler arqali' tu'rlishе ma'nis bergen. Bul da'stu'rlerdi zamanlas nag'i's woyi'wshi'lari'mi'z da joqari' da'rejede sheberlik penen dawam yettirmekte (57-su'wret).

57-su'wret. Shen'ber formasi'nda sali'ng'an nag'i's.

«Shen'ber formasi'ndag'i' nag'i's» kompoziciyasi'n islewde tuwri' to'rtmu'yeshlik ja'ne kvadrat tu'rinde nag'i's sali'wda iyelegen ta'jiriyben'izge tayani'n'.

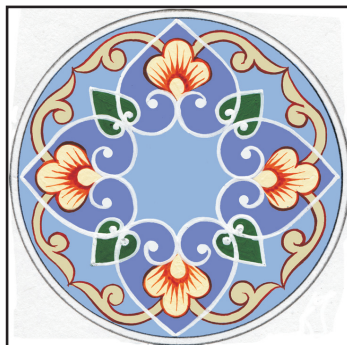
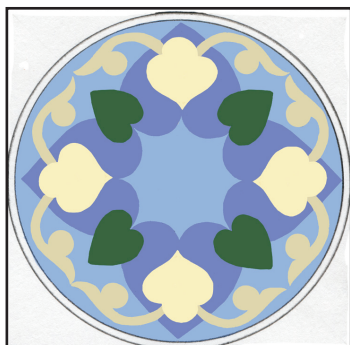
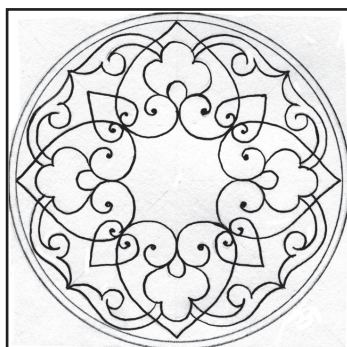
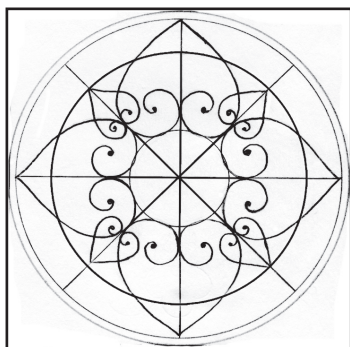
Nag'i's sali'wdi' da'pterdin' betine diametri 9 sm bolg'an shen'ber si'zi'wdan baslaysi'z. Shen'berdin' aq si'zi'qlari' woni' to'rt ten' bo'leklerge bo'ledi. Siz du'zetug'in nag'i's kompoziciyasi' to'rt ma'rte ritmik ta'rizde qaytariladi'. Nag'i's sali'wg'a qi'zi'g'i'wshi' talantli' balalar shen'berdi alti' yamasa segiz bo'lekke bo'lip, sali'sti'rmali' quramali'raq nag'i's kompoziciyasi'n si'zi'wi' mu'mkin.

Payda bolg'an sxematikali'q formada nag'i's elementlerinen (japi'raq, bofta, paxta, shi'rmawi'q) na'wbet penen si'zi'li'p, jumi'sti' qa'lemde juwmaqlaysi'z. Kompoziciya payda bolg'annan keyin, wortasha si'zi'qlar wo'shiriledi. Nag'i's kompoziciyasi'n payda yetip ali'ng'annan keyin, wog'an ren' berip baslaydi'. Nag'i's basqi'sh penen boyap juwmaqlanadi'. Ren' beriwde to'rtmu'yeshli nag'i's sali'wda ko'rsetilgen qag'i'ydalarg'a itibar beriledi. Jumi's bari'si'nda 58-su'wrette ko'rsetilgen basqi'shlarg'a a'mel qi'li'n'. Nag'i'sti' boyaw bari'si'nda ren'lerdin' sa'ykesligine, i'ssi' yamasa suwi'q ren'lerge qatnasi'na itibar berin'.

Wo'tilgen temani' bekkemlew ushi'n sorawlar:

1. Kvadrat, shen'ber, to'rtmu'yeshlik formasi'ndag'i' nag'i'slardin' parqi' neden ibarat?
2. Shen'ber tu'rindagi nag'i's qayerlerde ushi'raydi'?

58-su'wret. *Nizamitdin Tursi'naliev.* Shen'ber formasi'nda nag'i's sali'w basqi'shlari'.

U'yg'e tapsi'rmalar:

1. Shen'ber formasi'ndag'i' nag'i'sti' juwmaqlap keliw.
2. Wo'zin'izdin' u'yin'izde a'meliy wo'ner buyi'mlari'ndag'i' nag'i's u'lgilerin analiz qi'li'n'.

«SEBET KO'TERGEN QI'Z» TEMASI'NDA KOMPOZICIYA ISLEW

Xalqi'mi'z a'zelden nandi' qa'dirlep keledi. Nanlardi'n'

obi (artqan) nan, pa'tir nan, shi'ji'qli' nan, lochira nan, shi'rmay nan, go'shli nan, sawg'a nan ha'm basqa ko'plegen tu'rleri bar.

Tandi'rdan jan'a ali'ng'an, i'ssi'-i'ssi, porsi'ldaq nan ha'm gu'lshele ko'binshe asxanadan u'ye sebette ali'p klinedi. Siz to'mendegi sorawlarga juwap beriwge ha'reket yetin':

1. Biz sebetten qanday maqsetlerde paydalanami'z?

2. Wo'z u'yin'izdin' ha'wlsinin' ko'rinisin su'wretlep berin'.

3. Hawlidegi asxana, tandi'r, woshaqlar, terekler ha'm ju'zimler qalay jaylasti'ri'lg'ani'n tu'sindirip berin'.

Joqari'dag'i' sorawlarga juwap tabi'wg'a qi'ynalsan'i'z bazardag'i' nan qatarlari'n ko'z aldi'n'i'zg'a keltirsen'iz kompoziciya du'ziwin'izge an'sat boladi'.

Bul sabaqta «Sebet ko'tergen qi'z» temasi'ndag'i' kompoziciya isleysiz. 59-a su'wrette sebet ko'tergen

59-su'wret. Sebet ko'tergen qi'z.

qi'zdi'n' wo'zi (xudojnik U. Sulaymanov), 59-*b* su'wrette bolsa qi'zdi'n' qaptal ha'm arqa ta'replerindegi fon birgelikte (qatarlari'n'i'z salg'an su'wretlerden u'lgi) su'wretlengen. Birinshi sabaqta arqa fon – ha'wlinin' bir bo'legi, asxana, wondag'i' oshaq-tandi'rlar ko'rinisi su'wretlense, yekinshi sabaqta sebet ko'terip kiyati'rg'an qi'zdi'n' su'wretin qosi'p, pu'tin kompoziciya jaratasi'z. Siz u'lgidegidey kompoziciyani' islewin'iz sha'rt yemes, ba'lkim wo'z betinshe temada basqa ko'rinistegi su'wretti sali'wi'n'i'z mu'mkin.

Sizge belgili, u'yimiz ha'wlsin asxana, gu'lzar, ju'zimler, miyweli tereklersiz ko'z aldi'mi'zg'a keltire almaymi'z. Asxanalar ko'binshe jazg'i' ha'm qi'sqi' bo'ladi'. Su'wret sali'wdi' baslawdan aldi'n belgili wo'zbek xudojnikleri Pavel Benkovti'n' «Ju'zim teriw», «Doslar» (60-su'wret), Raxim Axmedovti'n' «Menin' ha'wlim»,

60-su'wret. Pavel Benkov.
Doslar.

61-su'wret. Abdumannan
Yunusov. Ha'wli.

Abdumannan Yunusovti'n' «Ha'wli» (61-su'wret) atama-si'ndag'i' su'wretleri menen tani'si'p shi'g'ami'z.

Su'wretler kaloritin, yag'ni'y jetekshi uli'wma ren'di quyashli' O'zbekistani'mi'zg'a ta'n ha'm mas i'ssi' ren'ler – sarg'i'sh, alti'n ren', qi'zg'i'sh, ashi'q sari', wog'an sa'ykes qarama-qarsi' suwi'q ren'ler – jasi'l, ko'k, feruza ren'ler quralg'an. Siz, su'wretlerdi baqlar yekensiz, arqa fon, birinshi plan, kompoziciya worayi'n ani'qlawg'a ha'reket yetin'. Ali'ng'an pikirler tiykari'nda wo'zin'izdin' ha'wlin'iz ha'm asxanan'i'zdi' qi'yali'y ko'z aldi'n'i'zg'a keltirip, shala su'wret ha'm eskizler isleysiz.

Asxanada boli'wi' kerek bolg'an – tandi'r, oshaqlardi'n' wo'zine ta'n formasi'n, qatnaslari'n perspektiva qag'i'ydalari'na a'mel qilg'an halda yaddan yeslep si'zi'wg'a wo'tesiz. Su'wretin'izde shelek, woti'n, balta ha'm sol si'yaqli' basqa asxana buyi'mlari' da qosi'p islense, kompoziciya ja'nede mazmunli'raq shi'g'adi'.

Yeger jazg'i' asxana su'wretin islep ati'rg'an bolsan'i'z ha'wlidegi miyweli terekler, ju'zimlerdin' qalay jaylasqanli'g'i'n yadqa tu'sirin'. Yekinshi sabaqta sebet ko'terip kiyati'rg'an qi'zdi'n' obrazi'n, birinshi sabaqta salg'an asxana ko'rinisinin' foni'nda su'wretleysiz. Son-da birinshi planda terek ha'm tutlardi', yekinshi plan-da sebet ko'terip kiyati'rg'an qi'z, asxanani'n' uli'wma ko'rinisi bolsa u'shinshi planda jaylasti'ri'ladi'. Qi'zdi'n' sebet uslap turg'an qollari'ni'n' bu'gilgen waqi'ttag'i' xarakterli jag'dayi', u'stindeg'i milliy kiyim, sebet ha'm

wondag'i' nanlar basqi'shpa-basqi'sh qatnaslarg'a a'mel qi'li'p si'zi'ladi'.

Kompoziciya qa'lemde su'wretlengennen keyin bo-yap juwmaqlanadi'. Ren' beriwde qi'zdi'n' su'wreti bo'yan'qi'rap, ani'g'i'raq islense, arqadag'i' fon ashi'q ren'de islenedi. Kompoziciyani' ren'li su'wretlewde tiykarg'i' ha'm payda bolg'an ren'ler, contrast ten', jaq-ti' jer, saya, yari'm saya, refleks si'yaqli' su'wretlewshi elementlerge itibarli'raq boli'n'.

Wo'tilgen temani' bekkemlew ushi'n sorawlar:

1. Nanni'n' tu'rlerin ayti'p berin'.
2. Kolorit degen ne?
3. U'yin'izdin' asxanasi' qanday jaylasqan?

U'yge tapsi'rmalar:

1. Birinshi sabaqta «Sebet ko'tergen qi'z» kompoziciyzsi' qa'lemde, yekinshi sabaqta ha'm u'yde ren'li suwretlenip toli'q islep juwmaqlanadi'.
2. Atamalar da'pterine aji'rati'p ko'rsetilgen so'zlerdi jazi'p ali'n'.

«TU'YE MENEN BOTALAQ»

Jan'a tuwi'lg'an buzaw, qozi' yamasa i'laqti' wo'z-geshe mehir menen tamasha qi'lami'z. Tap sonday, tay yamasa botalaqta ju'da' suli'w boladi'.

Haywanlardi' su'wretlew temasi' a'yyemgi zamanlarda da ha'zir de su'wretlew wo'nerinin' yen' qi'zi'g'arli' janrlari'nan biri boli'p kelgen. A'yyemgi Mi'srdag'i' Sfinkslardi'n' tastan islengen u'lken mu'sinleri, Samarqand qalasi'ndag'i' Sherdar medresesinin' bas yesigine sog'i'lg'an ari'slan ha'm jayranni'n' ko'rinisi, arxeologiyali'q qazi'lmalar waqti'nda tabi'lg'an gu'lalshili'q ha'm zergerlik buyi'mlari'ndagi' su'wretler ha'm adamlar menen haywanlar wortasi'nda baylani'slar bar yekenligin bildiredi.

Animalistikali'q janr mu'sinshilikte de ken' su'wretlenedi. A'sirese, dekorativ mu'sinshilikte tu'rli woyi'n-shi'qlar ko'rinisindegi haywanlardi'n' su'wretine ken' wori'n berilgen (62-su'wret). Xali'q ustalari'nan Usta

Joraqulov, Abdiraxim Muxtarov, Xamrabibi Raximovalardi'n' jumislari' O'zbekistanda g'ana yemes, shet yellerde de belgili. Wolardi'n' do'retpeleri kishi ko'lemdegi dekorativ mu'sinler, u'shpelekler bolg'anli'g'i' ushi'n mu'sinshiliktin' bul tu'ri mayda plastika dep te ataladi'.

Mayda plastikadan basqasharaq qol-wo'nerli mu'sinshilikte animalistikali'q janrda islenetin do'retpeler realistikali'q usi'lda jarati'ladi'.

62-su'wret. *Shaxnoza Mu'minova.* Nasritdin A'pendi.

Xamrabibi Raximova

1896-ji'li' Vabkent rayoni'nda tuwi'lg'an. Da'stu'riy mayda tu'rdegi saz i'laydan islen-gen woyi'nshi'qlardi' sog'i'wshi' mu'sinshi-gu'lal. Woni'n' do'ret-peleri at, pil, yeshek, tay, qozi', qoshqar, a'psanadag'i' qus ha'm haywanlar tu'rindagi mayda plastika ha'm u'shpeleklerden ibarat boli'p, wolardi'n' ko'riniside yumor bar. Xamrabibinin' do'retpeleri Parijdegiluvr, Sankt-Peterburgdag'i' Ermitaj ja'ne Italiyadag'i' Ja'ha'n keramika muzeylerinen wori'n alg'an.

O'zbekistanli' mu'sinshiler A.Baymatovti'n' «Botalaq», Turkmen Yesanovti'n' «Shopan bala» atli' mu'sinlerin (44-su'wret) di'qqat penen baqlasan'i'z, siz bu'gingi sabaqta islewin'iz kerek bolg'an tu'ye mu'sinin su'wretlewin'iz an'sat boladi'.

Tu'ye mu'sinin islewge kirisiw-den aldi'n tu'yeler haqqi'ndag'i' tu'sinigin'izdi wo'zine ta'n obzor si'pati'nda ko'z aldi'n'i'zg'a keltiriwge ha'reket yetin'. Tu'ye mu'sinin islewde woni'n' wo'rkeshlerine itibar berin', yag'ni'y wolar bir ha'm yeki wo'rkeshli boladi' (63-su'wret).

63-su'wret. Tu'ye.

64-su'wret. Tu'yelerdin' su'wreti. Safariyler da'wirinde islengen minaturadan ko'rinis.

A'yyemgi suwretler, solardan Shi'g'i's minaturalari'nda da, zamanago'y minaturalari'nda da tu'ye su'wreti xudojnikler ta'repinen ko'p qollani'ladi' (64-su'wret).

Mu'sindi islewge kirisiwden aldi'n woni'n' ko'rinisin ani'q ko'z aldi'n'i'zg'a keltiriw ushi'n qa'lem menen qag'azg'a qaralap alasi'z. Wonda tu'yenin' denesinin' wo'zine ta'n ta'repleri, dene bo'leklerinin' wo'z ara qatnaslari'n ani'qlasti'ri'p alasi'z. Son'i'nan wolarg'a mas ta'rizde plastilinnen bo'leksheler tayarlap alasi'z, yag'ni'y woni'n' yen' u'lken bo'legi – denesin, basi'n, ayaqlari', wo'rkeshi ha'm quyri'g'i'n wo'z aldi'na islep, son'i'nan wolardi' birlestirip shi'g'asi'z (65-su'wret). Wo'z jumi'si'n'i'zdi' sog'i'wda u'lgidegi su'wretten paydalani'wi'n'i'z mu'mkin. Mu'sin bo'leklerin bir-birine jabi'sti'ri'p alg'annan keyin wog'an uli'wma islew beri-

65-su'wret. *Shaxlo Yusupova.* «Tu'ye menen botalaq» mu'sinin sog'i'w basqi'shlari'.

ledi. Wonda siz ag'ash stek ja'rdeminde arti'qsha jerlerin kesip, qi'rqi'p ali'p taslaysi'z, kerisinshe, az jerlerin tolti'ri'p, su'wrettin' haqi'yqi'y ko'rinisin ko'rsetiwge ha'reket yetin'. Yeger siz ko'rinisti u'lkenirek wo'lshemde islep ati'rg'an bolsan'i'z 75-su'wrette ko'rsetilgenindey, jumsaq si'mnan karkas islep ali'n'.

Wo'z kompoziciyan'i'zdi' islewde 66-su'wrettegi «Suwi'n» atli' plastilinnen sog'i'lg'an mu'sinlerden iskerligin'izde paydalani'wi'n'i'z mu'mkin.

Plastilin yamasa i'lay menen islew waqti'nda tazali'qqa ju'da' itibar berin'.

66-su'wret. «Suwi'n» mu'sini.

Wo'tilgen temani' bekkemlew ushi'n sorawlar:

1. Mayda plastika degen ne?
2. Mayda plastikadan do'retpeler jaratqan gu'lal-shi'lardan kimlerdi bilesiz?

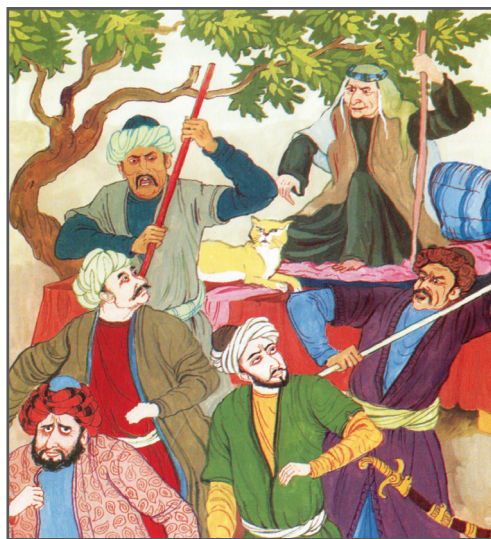
U'yge tapsi'rmalar:

1. Klasta baslag'an tu'yenin' mu'sinin juwmaqlaw.
2. Atamalar da'pterine aji'rati'p jazi'lg'an so'zlerdi jazi'p keliw.
3. Qa'biletli balalar ushi'n: tu'ye su'wretlengen wo'z betinshe kompoziciya islew.

«UR, TOQPAQ» YERTEGININ' TIYKARI'NDA ILLYUSTRACIYA ISLEW

Adamzatti'n' yen' ulli' woylap tabi'wlari'nan biri bul kitap boli'p yesaplanadi'. Shi'rayli' su'wretler menen bezelgen kitaplardi' ko'rgenin'izde wo'zine ta'n zawi'q alasi'z. «Shi'ra uslag'an pi'shi'q» (67-su'wret), «Ziyat bati'r» atli' wo'zbek xali'q yerteklerine xudojnik Abduqaxar Maxkamov a'jayi'p illyustraciylar islegen.

Xudojnik wo'zi illyustraciya islep ati'rg'an a'debiy do'retpenin' mazmuni' menen tani'si'p shi'g'ar yeken, illyustraciya ushi'n tema bolatug'i'n ta'replerin

67-su'wret. *Abduqaxar Maxkamov.* «Shi'ra uslag'an pi'shi'q» yertegine islengen illyustraciylar.

wo'zine belgilep aladi'. Bul yeste saqlawlari' tiykari'nda bir neshshe variantda shala su'wretler isleydi. Shala islengen su'wretler tiykari'nda a'debiy do'rette mazmuni'na say keletug'i'n kompoziciyalar isleydi. Usi' kompoziciyalardi'n' yen' sa'ykeslerin illyustraciyani'n' juwmaqlawshi' varianti' tu'rinde isleydi. Siz de usi'ni'li'p ati'rg'an yertekke illyustraciya islew processin baslawdan aldi'n woni'n' mazmuni'n analiz yetin'. Woqi'g'anlari'n'i'zdi' yamasa televizorda tamasha qi'lg'an multfilmlerdi yeslewge ha'reket yetin'.

Illyustraciyanin' juwmaqlawshi' kompoziciyasi'n islewde illyustraciyanin' xudojniklerdin' jumi'slari'n di'qqat penen baqlan' (68–69-su'wretler).

Bu'gingi sabaqta sizge «Ur, toqpaq» yertegine illyustraciya islew wazi'ypasi' beriledi. Woqi'ti'wshi'n'i'z menen ma'sla'ha'tlesken halda siz wo'zin'izge maqul bolg'an basqa yerteklerdi de tan'lawi'n'i'z mu'mkin. Demek «Ur, toqpaq» yertegine illyustraciya islewge kirisidenden aldi'n «Ur, toqpaq» yerteginin' qahramanlari'n yeslen'. Wolardi'n ko'rinisin qalay ko'rsetken bolar yedin'iz?

Illyustraciya kompoziciyasi'n woylawda jaqsi'li'qti'n jamanli'q, jawi'zli'q u'stinen jen'iwin yeste tuti'n'.

«Ur, toqpaq» yerteginde g'arri' awshi'ni'n' basi'nan keshirgenleri ayti'ladi'. Bir ku'ni awshi' g'arri'ni'n' tori'na la'ylek ilinedi. La'ylek awshi'dan woni' bosati'wi'n , yesesine woni'n' u'sh tilegin wori'nlawdi' aytadi'. G'arri' la'ylekti bosatadi'. Bir ku'ni turmi'si'nda qi'yi'nshi'li'q bolg'anli'g'i' sebepli g'arri' la'ylektin' aldi'na keledi.

68-su'wret. *Zilala Sulaymanova.* G'afur G'ulamni'n' «Sum bala» qi'ssasi'na islengen illyustraciya.

La'ylek g'arri'g'a birinshi na'wbette ashi'l dasturxan, yekinshi ma'rte kelgeninde bolsa qaynawshi' gu'ze sawg'a yetedi. G'arri'ni'n' jolda jaman adamlardi'n' sumli'qlari' sebepli aldani'p qali'p ati'rg'ani'n' xabar tapqan la'ylek wog'an ur toqpaq beredi. G'arri' ur toqpaqti'n' ja'rdeminde haqi'yqatti' bilip aladi'. Sumli'qli' bay bolsa g'arri'ni'n' zatlari'n qayti'p beredi. Ayti'p wo'tilgen syujet tiykari'nda yertektin' mazmuni'na sa'ykes su'wretlew obrazlari'n izlen'. Wonda to'mendegi jag'daylarg'a itibar beriwin'iz mu'mkin:

69-su'wret. *Telman Muxamedov. «Zumrad ha'm Qi'mbat» yertegine islangen illyustraciya.*

1. Awshi' g'arri'ni'n' la'ylek penen birinshi ushi'rasi'wi'n qanday ko'z aldi'n'i'zg'a keltire alasi'z?

2. La'ylektin' aldi'na ketip barati'rg'an awshi' g'arri' jolda kimlerdi ushi'ratadi'?

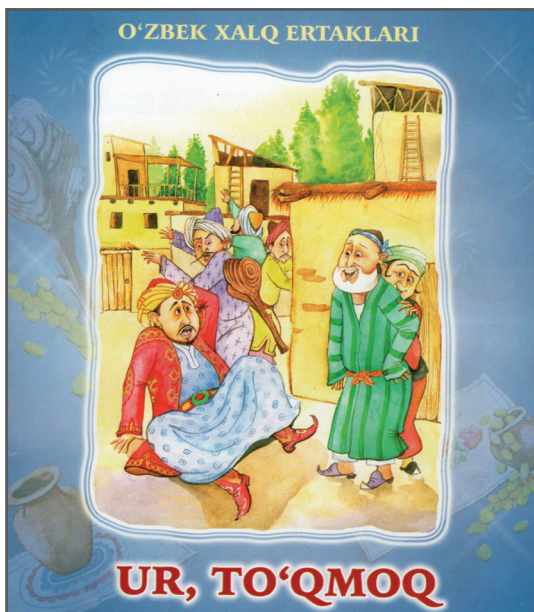
3. Sawg'a menen la'ylektin' aldi'nan qayti'p barati'rg'an g'arri' qanday waqi'yalardi' basi'nan keshiredi'?

Joqari'dag'i' sorawlardi'n' tiy-kari'nda illyustraciyani'n' bir neshshe variantlari'n' usi'ni'wi'-mi'z mu'mkin. Mi'sali' birinshi variantta awshi'ni'n' tori'na ilingen la'ylek penen birinshi ushi'rasi'wi'; yekinshi variantta

awshi'ni'n' jolda shopanlar menen ushi'rasi'wi'; u'shinshi variantta awshi' ha'm ma'kkar baydi'n' ushi'rasi'wi'; to'rtinshi variantta bolsa ur toqpaq sumli'qli' baydi' jazalap ati'rg'an halati' su'wretleniwi mu'mkin. Bunan basqa siz wo'z betin'izshe basqa **epizodti'** da ali'wi'n'i'z mu'mkin (70–71-su'wretler).

Su'wret sali'wg'a kirisiwden aldi'n su'wretti qag'azdi'n' betinde jaylasti'ri'wg'a wo'z aldi'na itibar berin' (72-su'wret).

Kompoziciyani' renli su'wretlewde de perspektiva qag'i'ydalari'na a'mel qili'nadi'. Yeger jumi'si'n'i'zdi'

70-su'wret. I. Xalxojaev.
«Ur, toqpaq» yertegine
islengen illiustraciya.

71-su'wret.
Qatarlari'ni'zdi'n' jumi'si'nan
u'lg'i.

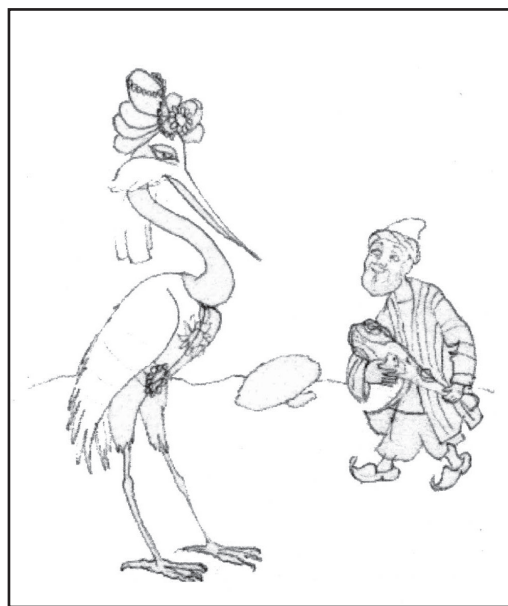
akvarel boyawlarida islep ati'rg'an bolsan'i'z, ashi'q ren'lerde basqi'sh penen boyawi'n'i'z kerek. Ha'r bir basqi'shta ren'lerdi toyg'i'nlasti'ri'p barasi'z. Ja'ne ren'lerdin' ma'nislerine de itibar berin'. Bul sizge jaqsi' ha'm jaman qahramanlardi'n' obrazi'n ashi'p beriwge ja'rdem beredi.

Jumi's bari'si'nda tazali'qqa ju'da itibarli' boli'n'. Suw-di' arti'qsha wobal qi'lman'.

Wo'tilgen temani' bekkemlew ushi'n sorawlar:

1. Kitapti' bezewshi belgili xudojniklerden kimlerdi bilesiz?

72-su'wret. «Ur, toqpaq» yertegine illyustraciya islew basqi'shlari'.

2. Yerteklerde islengen illyustraciylar basqa kitaplarda islengen illyustraciyalardan nesi menen pari'q qi'ladi'?

U'yge tapsi'rmalar:

1. Birinshi sabaqta illyustraciyanin' qa'lemde si'zi'l-g'an su'wretin, yekinshi sabaqta bolsa ren'li su'wretlengen varianti'n juwmaqlaw.
2. Atamalar da'pterine aji'ratip ko'rsetilgen so'zlerdi jazi'p ali'n'.

«FUTBOLSHI'» TEMASI'NDA MU'SIN ISLEW

Sport tu'rlerinin' ishinde yen' belgilisi futbol boli'p yesaplanadi'. Sonin' ushi'n da woni' «millionlar woyi'ni'» dep ataydi'.

O'zbekistanda birinshi futbol komandasi' 1912-jili' Qoqan qalasi'nda «Muzkomanda» ati' menen du'zilgen bolsa, bu'gingi ku'nde respublikami'zdi'n' barli'q wa'layatlari'nda futbol komandalari' bar. A'sirese, g'a'rezsizlik ji'llari'nda ma'mleketimizde futboldi'n' rawajlani'wi'na hu'kimetimiz ta'repinen u'lken itibar berilmekte. Sol g'a'rezsizlik ji'llari'nda O'zbekistan milliy saylandi' komandasi' Aziya woyi'nlari' jen'impazi' bolg'an (1994), jaslar ha'm jas wo'spirimler saylandi' komandalari' bir neshshe ma'rte ja'ha'n chempionati'nda qatnasi'p woyi'n woynadi'. Jas wo'spirimler saylandi' komandasi' Aziya birinshiliginin' alti'n ha'm gu'mis medallari'na iye bolg'an.

73-su'wret. Futbol woyi'nlari'nan ko'rinisler.

Futbol woyi'nlari'n televizor arqali' ko'p ko'rgensiz. Sol sebepli siz futbolda qanday jag'daylar boli'wi'n, futbolshi'lar qanday ha'reketler islewin jaqsi' bilesiz (73-su'wret). Sizin' bul tu'sinigin'iz futbolshi' temasi'nda mu'sin islewin'izde payda beredi.

Ayi'ri'mlari'n'iz ja'ha'n futboli'ni'n' juldizlari' – Pele, Maradonna, Ronaldo, Zidan, Bekxman, Messi, o'zbekistanli' Biradar Abduraximov, Gennadiy Krasnic-kiy, Mirjalal Qasi'mov, Server Jeparov, Adil Axmedov si'yaqli'lardi'n' su'wretlerin ji'ynap ju'resiz. Sol suwret-lerdegi qahramanlari'n'izdi'n' halati'n yeske alsan'i'z, isleytug'i'n kompoziciyani'n' sheshimin tabi'wi'n'iz an'sat boladi'.

Futbolshi' mu'sinin sog'i'wda woni' qaysi' pozi-ciyada woynawi'na da itibar beriw kerek boladi'. Mi'sali', da'rwazamanni'n' topqa juwi'ri'p barati'rg'an,

qorg'awshi'ni'n' qarsi'las hu'jimshiden topti' ali'p qoyi'p ati'rg'an, yari'm qorg'awshi'ni'n' qarsi'lasti' aldap wo'tip ati'rg'an, hu'jimshinin' bolsa topqa soqqi' berip ati'rg'an halatlari'n su'wretlew mu'mkin (74-su'wret). Tema varianti'n tan'lap alg'ani'n'i'zdan keyin i'lay yamasa plastilinnen futbolshi' gewdesinin' basi', qollari', ayagi', denesi ushi'n qatnaslardan kelip shi'qqan halda aji'rati'p alasi'z. Wolardi'n' ko'rinisin (formalari'n) sog'i'p alg'ani'n'i'zdan keyin gewde bo'legine birlestirip shi'g'asi'z.

Sog'i'lg'an mu'sinnin' kemshilikleri ag'ash yamasa plastmassa steklar ja'rdeminde joni'w, qi'ri'p ali'p taslaw yamasa jabi'sti'ri'p shi'g'i'w arqali' joq qi'li'nadi'.

Yeger mu'sindi u'kenirek ko'lemde islemekshi bolsan'i'z, woni'n' bekkemligin ta'miyinlew ushi'n si'mnan karkas – tirewish islep alasi'z ja'ne gewde bo'leklerin wog'an jabi'sti'ri'p shi'g'asi'z (75-su'wret).

Futbolshi' mu'sinin sog'i'wda u'lgide keltirilgen illyustraciyanan paydalani'wi'n'i'z mu'mkin.

74-su'wret. Futbolshi' ha'reketlerinin' qaralamalari'.

75-su'wret. *Shaxlo Yusupova. Futbolshi' mu'sinin sog'i'w basqi'shlari'.*

Wo'tilgen temani' bekkemlew ushi'n sorawlar:

1. Ja'ha'nnin' belgili futbol komandalari' ja'nede futbolshi'lari'nan kimlerdi bilesiz?
2. O'zbekistanli' ataqli' futbolshi'lardan kimlerdi bilesiz?
3. Mu'sin bekkem boli'wi' ushi'n ne qi'ladi'?

U'yge tapsi'rmalar:

1. Futbol temasi'nda plastilin yamasa i'laydan wo'z betinshe kompoziciya islew.
2. Atamalar da'pterine aji'rati'p ko'rsetilgen so'zlerdi jazi'p keliw.
3. Talantli' balalar ushi'n tapsi'rma: yeki figurali' «Futbolshi'» temasi'nda mu'sin sog'i'w.

«NAWRI'Z BAYRAMI'» TEMASI'NDA KOMPOZICIYA ISLEW

Nawri'z a'yyem zamanlardan beri Shi'g'i's ma'm-
leketlerinde ba'ha'r bayrami', jasari'w ma'wsimi tu'rinde
ken' belgilenip kelinedi. Nawri'z haqqi'nda xalqi'mi'z
ko'plegen ra'wiyatlar toqi'g'an.

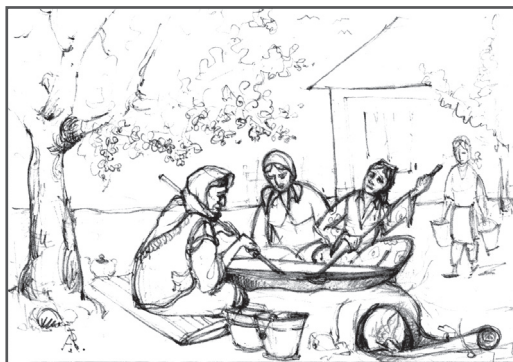
Ba'ha'r, nawri'z temasi' xudojnikler do'retiwshiliginde
de a'hmiyetli wori'n tutadi'. O'zbekistan su'wretlew
wo'neri tariyxi'nda Woral Tansi'qbaev, Nikolay Karaxan,
Raxim Axmedov, Nemat Qozi'baev, Abidjan Bakirov,
Abdivali Muminov si'yaqli' xudojniklerdin' ko'rinislerinde
ba'ha'r temasi' wo'zine ta'n su'wretlenedi.

76-su'wret. Su'melek seyili.

Siz islemekshi bolg'an kompoziciyada Nawri'zdi'n' wo'zine ta'n elementleri – yendi g'ana shig'i'p kiyati'rg'an ko'k sho'pler, gu'llegen badam, yerik ha'm shabdaldi'n' shaqalari', ba'ha'r haqqi'nda a'tirapqa xabar tarqati'p ati'rg'anday aspanda ushi'p ju'rgen qarli'g'ashlar, dalalarda sho'lkemlestirilgen uli'wma xali'qli'q bayramlari', seyiller, kempir apalari'mi'z tayarlap ati'rg'an su'melekler, gu'res yamasa i'laq woyi'nlari', baqsi'lar, tu'rli folklor ansambllerinin' shi'g'i'wlari' ko'rsetilgen tema boli'wi' mu'mkin. Sonday-aq, Nawri'z haqqi'nda ata-babalari'mi'z ayti'p bergen ra'wiyatlardi'n' mazmunini' da siz islep ati'rg'an kompoziciyag'a tema boli'wi' mu'mkin. A'lbette, Nawri'zdi'n' tiykarg'i' temasi' – bul su'melek (76-su'wret).

Joqari'da sizge yesletilgen variantlardi' jaqsi'lap analiz yetin' de, wo'zin'iz ushi'n tema tan'lan'. A'hmiyetlisi, ilaji' bari'nsha wo'zin'iz ko'rgen waqi'ya-

77-su'wret. *Islamjan Raxmanov.* «Su'melek»
temasi'ndag'i' kompoziciya
qaralamasi'.

78-su'wret. Qatarlari'ni'zdi'n'
jumi'si'nan u'lgi.

lardi' su'wretlewge ha'reket yetin'. Ustazi'n'i'z be-
nen kelisken halda kompoziciyag'a «Nawri'z seyili»,
«Pa'tpelek ushi'ri'w», «Su'melek» temalari'ni'n' birewin
tan'lawi'n'i'z mu'mkin (77–78-su'wretler).

Jumi'sti' ha'r dayi'mg'i'day jen'il si'zi'qlardi'n'
ja'rdeminde qaralama eskiz si'zi'p ali'wdan baslaysi'z.
Wolardi' uli'wmalasti'ri'p, juwmaqlawshi' kompoziciya
varianti'n tawi'p alg'annan son', woni' ren'li suwret-
lewge kirisesiz. Aldi'n adamlardi'n' su'wreti, yag'ni'y
kompoziciyani'n' birinshi plandag'i' tiykarg'i' element-
lerin, son'i'nan a'tirapdag'i' elementlerdi basqi'shpa-
basqi'sh ren'de boyap shi'g'asi'z. Bul aldi'n adamlar-
di' islep boli'p, keyin basqasi'n islew degeni yemes.
Tek belgili izbe-izlikte basqi'shpa-basqi'sh jumi'sti'
juwmaqlaysi'z. Jumi's bari'si'nda taza ren'lerden
paydalani'w, su'wretlew wo'nerinin' perspektiva, jaqti'-

saya, qatnaslar, ren'lerdin' bir-birine wo'z ara ta'siri si'yaqli' ni'zamli'li'qlari'na a'mel qi'li'wdi' umi'tpan'.

Wo'tilgen temani' bekkemlew ushi'n sorawlar:

1. Nawri'z bayrami' qashan belgilenedi?
2. Nawri'z temasi'nda do'retpeleri bar xudojniklerden kimlerdi bilesiz?
3. Nawri'zda qanday ji'yi'nlari wo'tkeriledi?
4. Ba'ha'rde tayarlanatug'i'n qanday awqatlardi bilesiz?

U'yg'e tapsi'rmlar:

1. Nawri'zg'a tiyisli kompoziciyani' birinshi sabaqta qa'lemde su'wretlewge, yekinshi sabaqta ren'li su'wretlewde juwmaqlaw.
2. Atamalar da'pterine Nawri'z seyilinde wo'tkiziletug'i'n tamasha atlari' ha'm ba'ha'r awqatlari'n jazi'p keliw.

3-BAQLAW JUMI'SI'

I. Teoriyalı'q bilimin'izdi bekkemlen'.

1. Ne sebepten qis ku'nleri jawg'an qardi'n ren'i wo'zgeredi?
2. Stilizaciya degen ne?
3. Ataqli' futbolshi'lardan kimlerdi bilesiz?

II. Aqi'li'n'i'zdi si'nap ko'rin'.

1. Tashkent, Samarqand, Shaxrisabz qalalari'ndag'i' A'mir Temur mu'sinlerinin' avtorı' kim?
A) Raxim Axmedov;

- B) Ilxam Jabbarov;
- C) Azamat Xatamov;
- D) Qutli'q Basharov.

2. Kitap grafikasi'na tiyisli termin qaysi' juwapta duri's ko'rsetilgen?

- A) boyaw;
- B) plastilin;
- C) illyustraciya;
- D) panno.

3. Mu'sinshilikke tiyisli termindi ani'qlan'.

- A) boyaw;
- B) girix;
- C) plastilin;
- D) nagi's.

4. «Woyi'nni'n' tuwi'li'wi'» do'retpesinin' avtori' kim?

- A) Nemat Qozi'baev;
- B) Raxim Axmedov;
- C) Baxadi'r Jalalov;
- D) Woral Tansi'qbaev.

«TAWDA BA'HA'R» TEMASI'NDA KOMPOZICIYA ISLEW

Ashi'q tabiyat qoyni'nda naturadan suliw su'wretler si'zi'w xudojnikten u'lken sheberlikti talap yetedi. Biraq

sonday xudojnikler bar, wolar taw ha'm tog'aylardi', ten'iz ha'm da'ryalardi', bag' ha'm dalalardi', sho'l ha'm sahralardi', suli'w yetip su'wretleydi. Xudojniklerdin' de wo'zinin' jaqsi' ko'retug'i'n ma'wsimi, ku'n waqti' boladi'. Xali'q xudojnigi akademik Worol Tansi'qbaev-ti' O'zbekistan ko'rinisinin' ji'rshi'si' dep ataydi'. Wol wo'zinin' do'retpelerinen birewin «Menin' qosi'g'i'm» (79-su'wret) dep atawi' da woni' O'zbekistanni'n ta'kirarlanbas ta'biyatti'n' ji'rshi'si' yekenliginen belgi beredi. Woni'n' «O'zbekistanda mart», «Tawda», «Tawlarda ba'ha'r» atli' do'retpelerinde yelimizdin' ba'ha'r ma'wsimindegi go'zzal ta'biyati' joqari' sheberlik penen su'wretlengen.

79-su'wret. *Worol Tansi'qbaev.*
«Menin' qosi'g'i'm».

80-su'wret. *Nemat Qozi'baev.* Aqtasta
ba'ha'r.

Nemat Qozi'baev

O'zbekistan xali'q xudojnigi O'zbekistan Ko'rkem wo'ner Akademiyasi' akademigi, «Yel-jurt hu'rmeti» ordeni iyesi. 1929-jil'da Ferg'ana qalasi'nda tuwi'lg'an. 1953-jil'da I.Repin ati'ndag'i' Leningrad Xudojniklik, mu'sinshilik ha'm arxitekturashi'li'q instituti'n tamamlag'an. N.Qozi'baev ko'rkem wo'nerdin' barli'q janrlari'nda islegen. Do'retpeleri respublikami'z ha'm shet yel muzeylerinde saqlanadi'. Woni'n' «Nodirabegim», «Nawayi' ha'm Sultan Xuseyn» si'yaqli' ko'rinisleri, «Izlewshiler», «Shopanlar aldi'nda» si'yaqli' turmi'sli'q janrdag'i' do'retpeleri O'zbekistan ko'rkem wo'nerinin' qi'mbatli' u'lgilerine kiredi.

Xudojniklerden Nikolay Karaxan, Raxim Axmedov, Nemat Qozi'baev (80–81-su'wretler), A'nwar Mirsaatov, Abidjan Bakirov, G'afur Abdiraxmanov (82-su'wret), Abduvali Muminov, Yanis Salpinkidi, Dilyus Imamov, Muxammadiyar Tashmuradovlardi'n' do'retpelerinde yelimizdin' ta'biyati' wo'zine ta'n su'wretlengen.

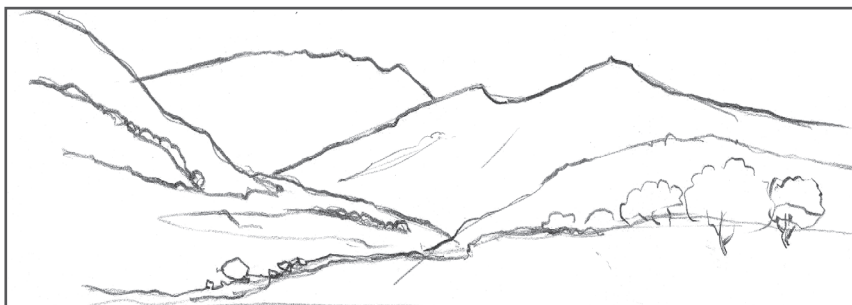
Tawda ba'ha'r temasi'nda kompoziciya islewge kirisidwen aldi'n siz yadi'n'i'zdrag'i' su'wretleniwdi tiklewge ha'reket yetin'. O'zbekistanni'n' ko'plegen jerleri tawli'qlardan ibarat. A'sirese, Tashkent wa'layati'ni'n' Bostanli'q, Gazalkent rayonlari'ndag'i',

81-su'wret. *Nemat Qozi'baev. Tan'.*

82-su'wret. *Abidjan Bakirov. Yerik gu'llegende.*

83-su'wret. *Asqarali Sulaymanov.* «Tawda ba'ha'r»
temasi'nda kompoziciya islew basqi'shlari'.

Ferg'ana alabi'ndag'i', Jizzax-Samarqand joli'ndag'i', Qashqada'rya ha'm Surxanda'rya oazisindegi tawli' ko'rinislerdi wo'zin'iz ko'rgen boli'wi'n'i'z mu'mkin. Wonnan basqa xudojniklerdin' ko'rinis janri'ndag'i' do'retpelerinen basqa televizor arqali', kitaplardag'i' illyustraciya arqali' ko'p ma'rte ko'rgensiz. Siz ko'rgenlerin'izdi yeslen'. Sonda sizde kompoziciya variantlari' ushi'n tema tabi'w an'sat boladi'.

Wo'tilgen temani' bekkemlew ushi'n sorawlar:

1. Ba'ha'r temasi'nda ko'rinis do'retpelerin jaratqan qaysi' xudojniklerdi ja'ne wolardi'n' qanday do'retpelerin bilesiz?
2. O'zbekistanli' qaysi' xudojnik wo'zinin' ko'rinis janri'nda jarati'lg'an do'retpelerinen birin «Menin' qosi'g'i'm» dep atag'an?
3. O'zbekistanni'n' qaysi' wa'layatlari'nda tawli' ko'rinislerdi ko'riw mu'mkin?

U'yge tapsi'rmalar:

1. «Tawda ba'ha'r» kompoziciyasi'n ren'li su'wretlep juwmaqlaw.
2. Atamalar da'pterine aji'rati'p ko'rsetilgen so'zlerdi jazi'p keliw.

«BA’HA’R GU’LLERI» TEMASI’NDA KOMPOZICIYA ISLEW

Ba’ha’r temasi’ jan’adan wo’sip shi’qqan ko’k sho’pler, dalalardi’ gilemdey qaplag’an lala qi’zg’aldaqlar, qi’zg’ilt, aq ha’m si’ya ren’li boli’p gu’llegen badam, yerik, shabdal ha’m almalardi’n’ ko’rinisti su’wretlewshi xudojnik ta’repinen su’wretlengen do’retpelerinde yemes, woni’ ba’ha’r wo’simliklerinin’ ko’rinisi si’pati’ndag’i’ naturmort do’retpelerinde de ko’riw mu’mkin. Abidjan Bakirovti’n’ «Yerik gu’li» (84-su’wret), L.Reznikovti’n’ «Ba’ha’r» (85-su’wret), Abidjan Bakirov ha’m Yevgeniy Melnikovti’n’ «Lala qi’zg’aldaqlar» (86–87-su’wretler) atli’ natryurmortlardi’ qi’qqat penen baqlasan’i’z isenim payda yetesiz.

Ba’ha’rgi gu’ller temasi’nda natyurmort janri’ndag’i’ do’retpelerdi Raxim Axmedov, Yuriy Talkin si’yaqli’ xudojnikler de jaratqan.

Demek, ba’ha’r gu’lleri temasi’ndag’i’ kompoziciya islew din’ tu’rli variantlari’ boli’wi’ mu’mkin yeken. Wonda siz natyurmort janri’n tiykarg’i’ janr si’pati’nda ali’p, ba’ha’r ko’rinishin toli’g’i’raq ko’rsetiw ushi’n

84-su'wret. *Abidjan Bakirov.*
Yerik gu'li.

85-su'wret. *Lev Reznikov.*
Ba'ha'r.

86-su'wret. *Abidjan Bakirov.* Lala qi'zg'aldaq.

87-su'wret. *Yevgeniy Melnikov.* Lala qi'zg'aldaq.

qosi'msha elementlerden paydalani'wi'n'i'z mu'mkin.
Siz islep ati'rg'an kompoziciyani'n' tiykarg'i' elementi
si'pati'nda ataqli' xudojnikler ta'repinen su'wretlengen

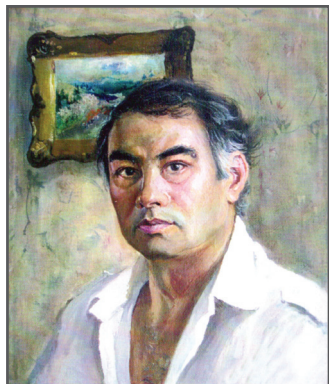

88-su'wret. *Ravshan Asranov.* Natyurmort.

89-su'wret. Qatarlari'ni'zdi'n' jumi'si'nan u'lgi.

lala qi'zg'aldaqlar, basqa ba'ha'r gu'lleri, yeriktin' gu'llegen shaqasi' boli'wi' mu'mkin. Qosi'msha element si'pati'nda aynadan ko'rinip turg'an ta'biyat ko'rinisi, gu'llegen terektin' shaqasi' boli'wi' mu'mkin. Yesletip wo'tilgenlerge qosi'msha tu'rde ja'ne qaysi' elementlerden paydalani'w mu'mkin? Bul processte xudojniklerdin' ba'ha'r temasi'ndag'i' natyurmortlari' ha'm basqa kompoziciyalari'nan paydalani'wi'n'i'z da mu'mkin. Islep ati'rg'an kompoziciyan'i'zdi'n' temasi' ha'm mazmuni'n jaqsi'lap woylap alg'annan keyin qa'lemde kompoziciyani'n' bir neshshe shala variantlari'n eskiz ta'rizinde si'zi'p ali'n'. Eskizledin' ha'r birinen ayi'ri'm

Abidjan Bakirov

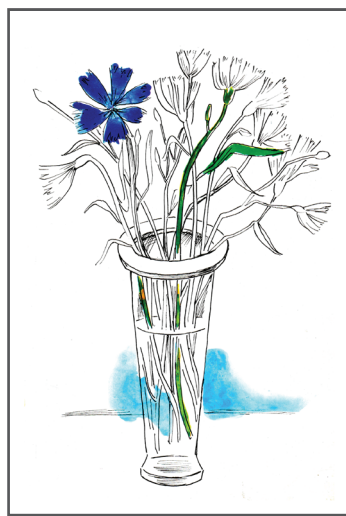
O'zbekistan xali'q xudojningi, 1941-ji'li' 19-martta Andijan qalasi'nda tuwi'lg'an. Respublika Xudojniklik kolleji ja'ne Tashkent Teatr ha'm rassomlik instituti' (ha'zirgi Kamolitdin Bexzad ati'ndag'i' Milliy xudojnik ha'm dizayn instituti')ni'n' akademik

Raxim Axmedov ustaxanasi'nda tamamlag'an. O'zbekistan su'wretlew wo'neri tariyx'i'nda ulli' shaxslar ha'm zamanlaslar portretleri, iri ko'rinislar ja'ne natryurmort janri'ndag'i' do'retpeleri menen belgili wori'n iyelegen. Shi'g'i'sti'n' ulli' bilimdani' Beruniy, xali'q artisti Abbas Bakirovti'n' portretleri, «Shaximardanda gu'z», «Nawri'z» temasi'ndag'i' ko'rinis janri'ndag'i', «Gu'zgi natryurmort» atli' natryurmort janri'ndag'i' do'retpeleri usi'larga kiredi.

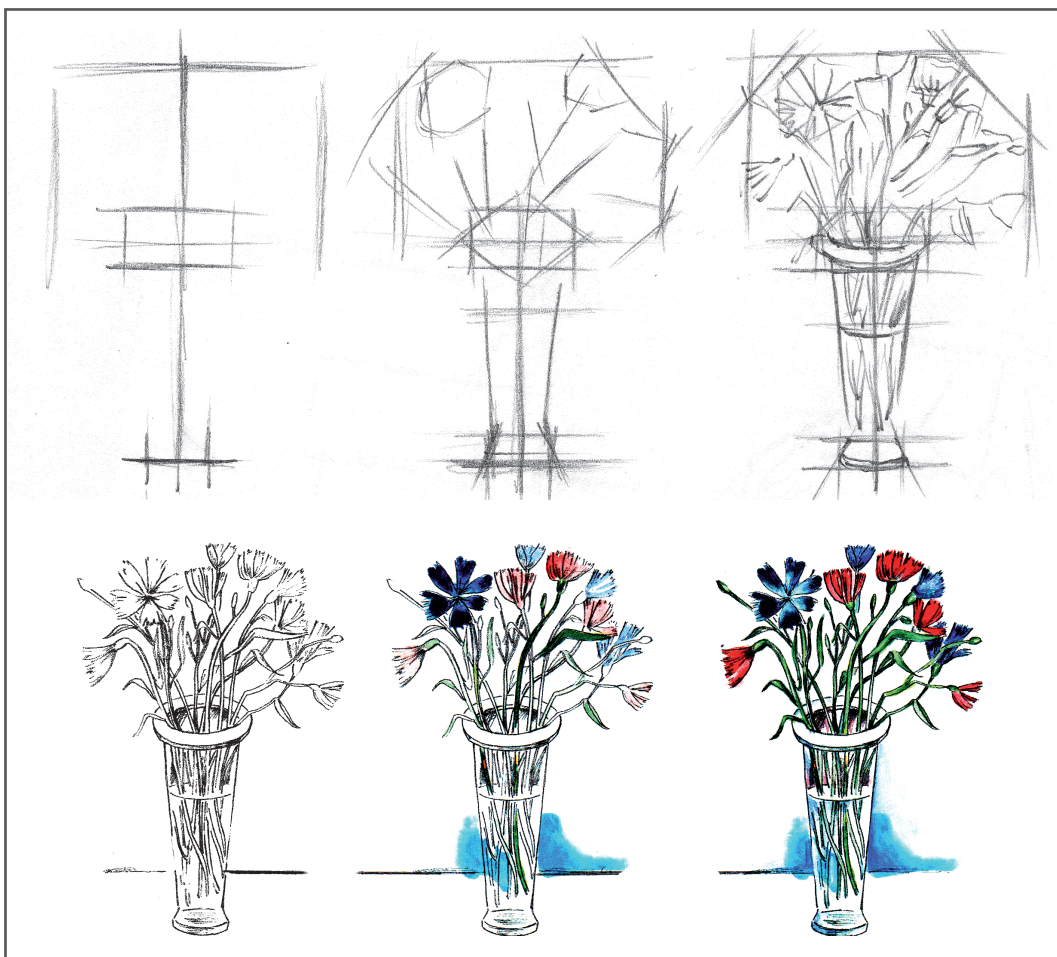
elementlerdi alg'an halda kompoziciyani'n' juwmaqlawshi' varianti'n qa'lemde si'zi'p ali'n' (90–91-su'wretler).

Kompoziciyani'n' qa'lemdegi varianti'n belgilengen qag'i'ydalar tiykari'nda su'wretlep alg'annan keyin, woni' ren'li su'wretlewde wori'nlawg'a kirisin'. Ren'li su'wretlew waqti'nda ba'ha'rdi ko'rsetiwshi ren'lerden paydalani'wg'a ha'reket yetin'. Yeger ren'li su'wretlewdi akvarel boyawlarda islep ati'rg'an bolsan'i'z da'slep suyi'g'raq, ashi'g'raq ren'ler menen islen'. Ren'lerdi

a'ste toyg'i'nlasti'ri'p bari'p naturani'n' haqi'yqi'y ren'ine sali'sti'ri'p barasi'z. Ren'lerdi bir-birine aralasti'ri'p qosi'msha ren'di payda yetiwde wolardi'n' kir boli'p ketiwine jol qoyman'. Kompoziciyani' aralas texnikada, yag'ni'y akvarel ja'nede guash boyawlari'nda islewin'iz sizge contrast ren'lerden paydalani'wi'n'i'z ushi'n ko'birek imkaniyat beredi. Kompoziciyani'n' ayi'ri'm jerlerin, mi'sali', fondi' toyg'i'n ren'de boyap ali'p, guash ha'm akvarel boyawi' aralaspalari'nan payda yetilgen ashi'q ren'lerdi sol jerge su'rtsen'iz ren'ler kontrasti'ni'n' yesabi'na ren' ta'repinen suliw ko'rinis payda boladi'. Kompoziciyani'n' tiykarg'i' bo'limlerin, u'lken ta'replerin ren' menen islep alg'ani'n'i'zdan keyin ayi'ri'm detalardi' islewge kirisin'. Yeger u'lken ta'replerin boyawg'a ani'q ren'lerden azraq paydalang'an bolsan'i'z, detalardi' islew waqti'nda ilaji' bari'nsha taza ha'm ashi'q

90-su'wret. «Ba'ha'r gu'lleri» temasi'nda natryurmort islew.

91-su'wret. «Ba'ha'r gu'lleri» kompozitsiyasi'n islew basqi'shlari'.

ren'lerden paydalani'wg'a ha'reket yetin'. Sebeb ba'ha'r gu'llerinin' barli'g'i' ashi'q ren'de boladi'.

Wo'tilgen temani' bekkemlew ushi'n sorawlar:

1. Ba'ha'r temasi'nda kompozitsiya yaratqan qaysi' xudojniklerdi ja'ne wolardi'n' qaysi' do'retpelerin bilesiz?

2. Ba'ha'r ma'wsiminde O'zbekistan ta'biyati'nda qanday ren'lerdi ko'birek ushi'rati'wi'mi'z mu'mkin?

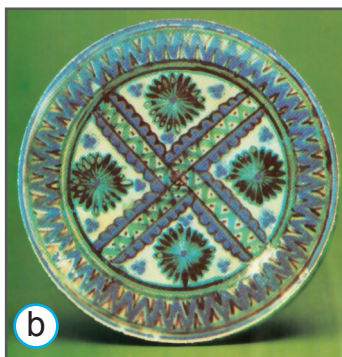
U'yge tapsi'rmalar:

«Ba'ha'r gu'lleri» kompozitsiyasi'n ren'li suvretlep juvmaqlaw.

I'LAYDAN ISLENGEN TABAQ USHI'N NAG'I'S SALI'W

O'zbekistanni'n' gu'lalshi'li'q sanaati' uzaq tariyxqa iye. I'laydan i'di's islewshilik (sopoldozlik) gu'lalshi'li'qti'n' yen' ken' taralg'an tu'rlerinen biri boli'p yesaplanadi'. Soni'n' ushi'n i'laydan i'di's islewshilik (sopoldozlik) buyi'mlari'n O'zbekistanni'n' ha'r bir shan'arag'i'nda ushi'rati'w mu'mkin (92-su'wret). I'laydan islengen tabaq, lawabi' kese, shaynek, kese, yamasa tarelkalar wo'zinin' funkciyasi'na qarap tu'rli forma ha'm

92-su'wret. O'zbekistanni'n' gu'lalshi'li'q mektepleri do'retpelerinen u'lgiler: a) Xorezm; b) Rishtan; d) G'izdiwan.

wo'lshemlerde islenedi. Soni'n ushi'n wolardi'n' ko'rkemlik bezegi de ha'r tu'rli boladi'. I'laydan islengen i'di'slardi'n' ko'rkem do'retpe si'pati'nda imaratlardi'n' ishki bo'limin bezew ushi'n isletiletug'i'n tu'rleri bar. Bunday i'laydan islengen i'di'slardi' shet yellik sayaxatshi'lar, ko'rkem wo'ner tamashago'yleri yelimizden sawg'a si'pati'nda ali'p ketedi. Tabaqlardi'n' suliw boli'wi'nda wolardi'n' formasi' ha'm ren'i menen nag'i'slari' da wo'z aldi'na a'hmiyetke iye.

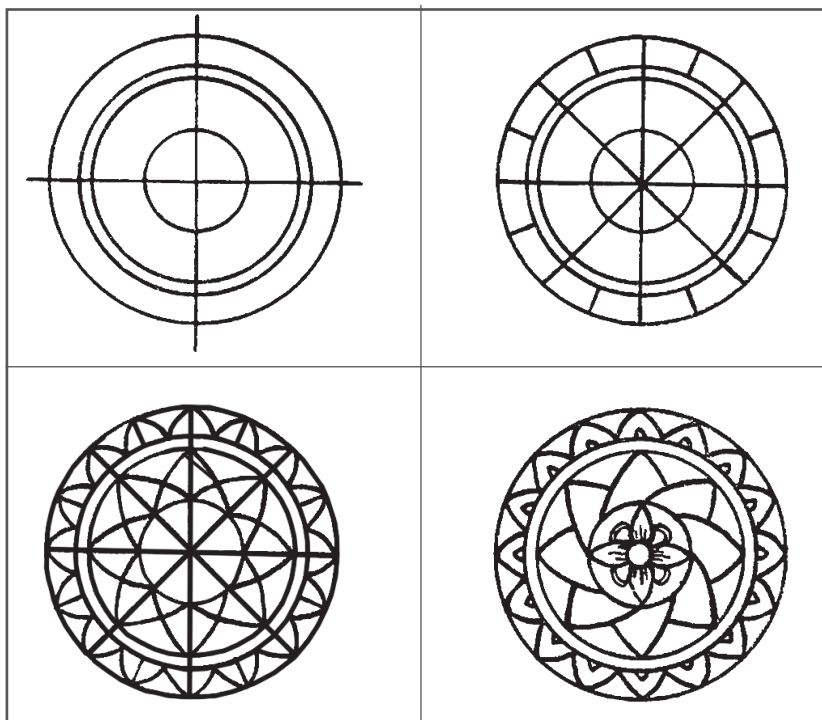
I'laydan islengen tabaq ushi'n nag'i's islewden aldi'n O'zbekistan i'laydan i'di's islewshilik (sopolchilik) wo'nerinin' wo'zine ta'n ta'repleri haqqi'nda bilim'izdi yadi'n'i'zda qaytadan tiklewge ha'reket yetin'. O'zbekistanni'n' Tashkent, Rishtan, U'rgit, G'u'rumsaray, Xiywa gu'lalshi'li'q mektepleri bar. Wolar bir-birinen bezew ushi'n isletetug'i'n ko'rkemlik elementleri, ren'leri menen aji'rali'p turadi'.

O'zbekistan gu'lalshi'li'g'i' tariyxi'nda Raximovlar a'wladini'n' worni' wo'z aldi'na a'hmiyetke iye (93-su'wret). Moskva ha'm Leningradti'n' joqari' woqi'w wori'nlari'nda gu'lalshi'li'q tarawi'ni'n' tariyxi' ha'm texnologiyalari'n teren' u'yrenge Muxitdin Raximovti'n' balasi' Akbar Raximov ja'ne aqli'g'i' A'liyshe Raximov Tashkent gu'lalshi'li'q mektebi da'stu'rlerin joqari' da'rejelerga ko'terdi.

Tabaq ha'm woni'n' tu'rleri haqqi'ndag'i' tu'siniklerin'izdi tiklep alg'ani'n'i'zdan keyin wo'zin'iz islep ati'rg'an kompoziciya haqqi'nda piker ju'rgiziwin'iz

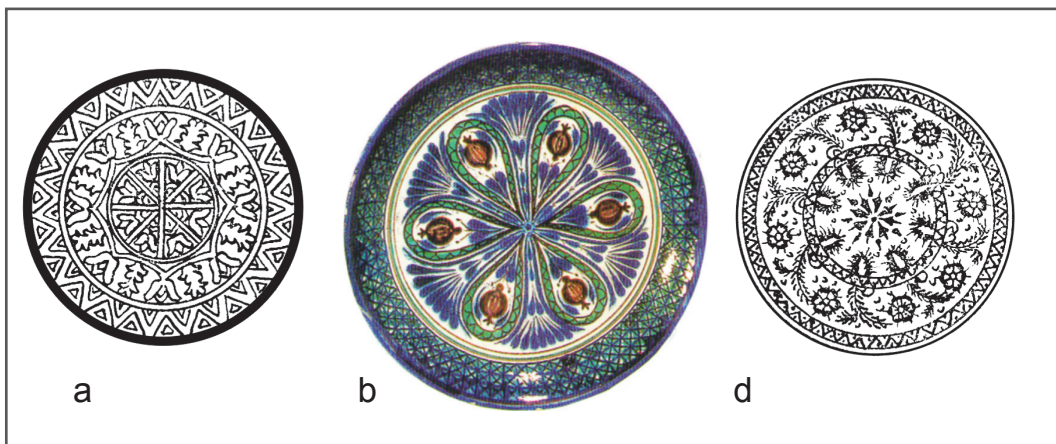

93-su'wret. Muxitdin Raximov jumi'slari'nan u'lgiler.

94-su'wret. I'laydan islengen tabaq ushi'n nag'i's sali'w basqi'shlari'.

mu'mkin. Soni' yadi'n'i'zda saqlan', tabaq ushi'n islent-
 tin nag'i's kompozitsiyasi' siz yekinski sherekte salg'an
 shen'ber ishindeki nag'i's kompozitsiyasi'na uqsag'an
 boladi'. Tek woni'n' elementlerinde ayirmashi'li'q
 boli'wi' mu'mkin (94-su'wret). Demek, jumi'sti' su'wret
 da'pterdin' wortasi'na do'n'gelek si'zi'wdan baslaysiz'.
 Woni'n' diametri 12 santimetr boli'wi' mu'mkin. Won-
 nan u'lken su'wret da'pterin'iz ko'lemine tuwra kel-
 mesligi, kishkenesi bolsa nag'i's sog'i'wda qi'yi'nshi'li'q
 tuwdi'ri'wi mu'mkin. Na'wbettegi jumi's do'n'gelektin'
 ishinde da'slepki shen'berden kishirek ja'ne bir
 shen'ber si'zi'wdan ibarat boladi'. 95-d su'wrette usta
 gu'lalshi' tap sonday jol tutqan. Payda bolg'an u'lken
 ha'm kishi do'n'geleklerdin' wortasi'ndag'i' jol si'yaqli'
 jerge girix usi'lda, ishki do'n'gelektin' betine bolsa isli-
 miy nag'i'slar berilgen. 95-a su'wrette bolsa tabaqti'n'
 beti do'n'gelekler menen u'sh bo'lekke bo'lip ali'ng'an.

95-su'wret. l'laydan islengen tabaq ushi'n nag'i's u'lgileri.

Do'n'geleklerdin' sani' qansha boli'wi' kerek yekenligi haqqi'ndag'i' sorawg'a juwap tawi'p alg'ani'n'i'zdan keyin, do'n'gelektin' betin ten' bo'leklerge bo'lip alasi'z. Woni' yen' az bolg'anda to'rt bo'lekke bo'liwin'iz kerek boladi'. Ayi'ri'm woqi'wshi'lar do'n'gelekti alti' yamasa segiz bo'lekke bo'liwi mu'mkin. Sol bo'leklerdin' birewine nag'i's kompoziciyasi'ni'n' bir bo'legin si'zi'p alasi'z. Keyin wolardi' simmetrikali'q tu'rde bo'leklerdin' basqa bo'leklerine de wo'tkeresiz. Bul proceste kal-ka qag'azdan paydalansan'i'z shen'berdin' ha'r bir bo'legindagi nag'i's bo'lekleri birdey shi'g'adi'.

95-b su'wrettegi bezewlerdi di'qqat penen baq-lan'. Usta gu'lalshi' birdey su'wretlerdi alti' ma'rte ta'kirarlag'an. Demek, usta woni' alti' ten' bo'leklerge bo'lip shi'qqan.

I'laydan islengen tabaq ushi'n islenetug'i'n nag'i's kompoziciyasi'n qa'lemde si'zi'p alg'ani'n'i'zdan keyin wog'an ren' beriwge kirisiwin'iz mu'mkin. A'dette, nag'i's kompoziciyalari' akvarel, guash ja'ne tempera boyawlar'i'nda islenedi.

Tabaqta islengen nag'i'sqa ren' beriwde u'lken ha'm kishi betlerdi boyaw qag'i'ydalari'na a'mel qi'li'n'. Wonda ren'lerdin' tu'rleri (i'ssi' ha'm suwi'q ren'ler) ja'ne ko'rinisleri (toyg'i'n ha'm ashi'q)nin' kontrastli'g'i'nan wo'nimli paydalani'wg'a ha'reket yetedi.

Wo'tilgen temani' bekkemlew ushi'n sorawlar:

1. I'laydan islengen i'di'slarg'a beriletin ko'rkemlik bezewler bir-birinen qalay aji'rali'p turadi'?

2. Shet yellik sayaxatshi'lar ja'ne a'meliy wo'ner tamashago'yleri i'laydan sog'i'lg'an tabaqlardi' qanday maqsetlerde sati'p aladi'?
3. O'zbekistanni'n' qaysi' qalalari'nda gu'lalshi'li'q wo'neri mektepleri bar?

U'yg'e tapsi'rmalar:

1. Birinshi sabaqta tabaq ushi'n islenetug'i'n kompoziciyani'n' qa'lemde su'wretin juwmaqlaw, yekinshi sabaqtan keyin bolsa ren'li suwretlewdi juwmaqlaw.
2. Atamalar da'pterine aji'ratip jazi'lg'an so'zlerdi jazi'p keliw.

«BOKSSHI'» TEMASI'NDA MU'SIN ISLEW

Siz sportti'n' ha'r qi'yli' tu'rlerine qi'zi'g'asi'z. Wolardi'n' ishinde boks ta bar. Sebebi, O'zbekistan sporti'ni'n' ken' tarqalg'an tu'rlerinen biri. Sebebi O'zbekistannan du'nyag'a belgili boksshi'lar jetisip shi'qqan. 1974-jili' Gavana qalasi'nda ha'wesker boksshi'lar arasi'nda birinshi ja'ha'n chempionati' wo'tkerilgende , si'pani'n' yen' joqari'si'nda «Tashkent jolbari'si'» degen atqa iye O'zbekistanli'q Rufat Ri'sqiev ko'terilgen.

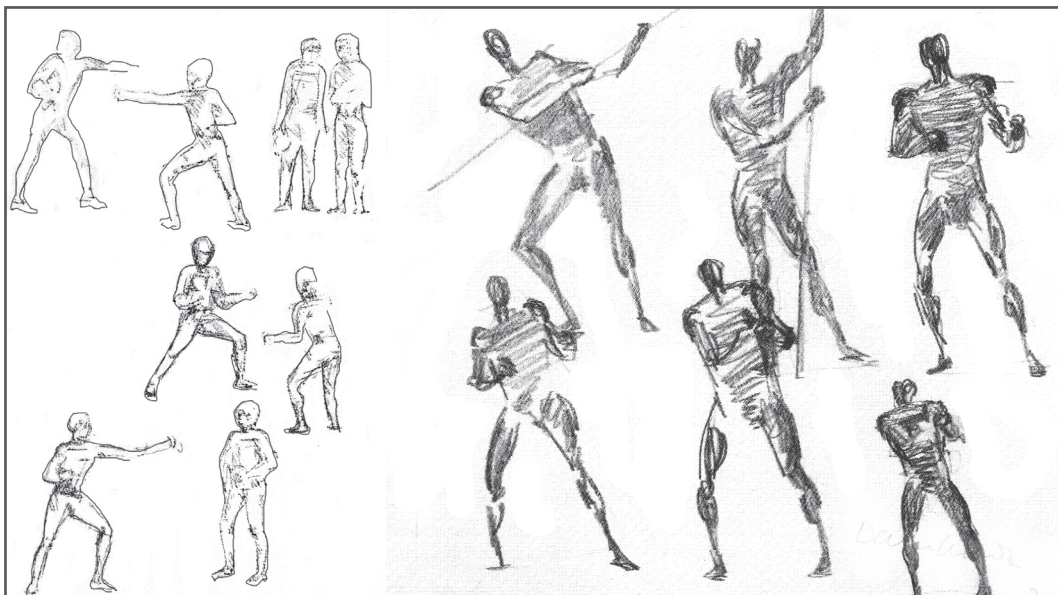
A'sirese g'a'rezsizlik ji'llari'nda O'zbekistanda sportti'n' bul tu'ri jedel rawajlanip bardi'. Ha'zir olimpiada chempioni' andijanli' Muxammadqadir Abdullaev, yekki ma'rte ja'ha'n chempionlari' buxarali'q Abbas Ataev, andijanli' Wo'tkirbek Xaydarov, ja'ha'n birin-

shiliginin' gu'mis medal iyesi ja'ne yeki ma'рте Aziya chempioni' qoqanli' Elshod Rasulov, Aziya chempioni' chi'rshi'qli' Rustam Saidovlardi'n' (106-su'wret) atlari' pu'tkil du'nyag'a belgili. Professional boksshi'mi'z Artur Grigoryan ja'ha'n chempioni' si'pati'nda wo'z belbewin 16 ma'рте a'wmetli qorg'ag'an. Siz televizorda berilgen reportajlar, gazeta ha'm jurnallardag'i' fotoillyustraciya-lar arqali' wolardi'n' ha'reketlerin ko'p ko'rgensiz.

Kompoziciya islewden aldi'n boksshi'lardi'n' halat-lari' qanday boladi', degen sorawg'a juwap tabi'wg'a ha'reket qi'li'p ko'rin'. Bizge belgili boksta yeki jag'day baqlanadi'. Birinshi hu'jim yetiw jag'dayi' bolsa, yekinshi qorg'ani'w boladi'. Sog'an qarap qol, ayaq ha'm gewde ha'reketleri ha'r tu'rli boladi'. 97-su'wrette su'wretlengen boksshi'ni'n' ha'r tu'rli jag'daylari'n' qi'qqat penen baq-lan'. Sonday-aq, boksshi'ni'n' hu'jimge wo'tiw waqti'nda soqqi' beriw usi'llari' da ha'r tu'rli boladi'. Wolardan,

96-su'wret. Boks boyi'nsha Aziya chempioni' Rustam Saidov.

97-su'wret. Boksshi' ha'reketlerinin' qaramalari'.

won'nan, shepten, tuwri'dan, to'mennen soqqi' beriw-ge qarap sog'i'latug'i'n mu'sinnin' jag'dayi'n ani'qlap ali'n'. Bunda siz mu'sinnin' ha'reketi menen bir qatar-da gewdesinin' tayani'sh tochkasi'n tuwri' tabi'wi'n'i'z kerek. Bolmasa soqqan mu'sinin'iz tap ji'g'i'li'p tu'sip barati'rg'anday ko'riniwi mu'mkin. Soni'n' ushi'n sog'atug'i'n mu'sinin'izdin' ko'rinisin tan'lap ali'w ushi'n qa'lemde bir neshshe qaralama islep ali'n'. Wo'z jumi'si'n'i'zdi' wori'nlawda u'lgide ko'rsetilgen su'wretlerden paydalani'wg'a ha'reket yetin'.

Mu'sinnin' kompoziciyasi'n tan'lap alg'annan keyin, say ta'rizde boksshi'ni'n' gewdesin bo'limlarga aj'i'rati'p alasi'z. Keyin 98-su'wrette ko'rsetilgenindey bolimlerin qurasti'ri'p shi'g'asi'z.

98-su'wret. Boksshi' mu'sinin sog'i'w basqi'shlari'.

Boksshi' gewdesinin' ha'reketine say uli'wma halat-ti' payda yetip alg'annan keyin, woni'n' detallari'n is-lewge kirisesiz. Bunda mu'sinshilik a'sbaplari' – stek-lerden paydalanasi'z. Wolardi'n' ja'rdeminde arti'qsha jerleri qi'ri'p ali'ni'p taslanadi', kemshilikleri du'zetilip bari'ladi'. Wonda siz mayda detallarg'a wo'z aldi'na itibar berin'. Mi'sali', boksshi'ni'n' ko'zi yamasa qasi' su'wretleniwi wonsha a'hmiyetli yemes. A'hmiyetlisi woni'n' ha'reketinin' obrazli' shi'g'i'wi'nda.

Wo'tilgen temani' bekkemlew ushi'n sorawlar:

1. O'zbekistanli' qaysi' boksshi'lar Olimpiada, Ja'-ha'n ha'm Aziya chempionlari' bolg'an?
2. Boks jari'slari'nda boksshi'ni'n' qanday ha'reket-lerin baqlaw mu'mkin?
3. Mu'sinshilikte boksshi'ni'n' halati'n tuwri' su'wret-lew ushi'n nelerge itibar qarati'w kerek?

U'yge tapsi'rmalar:

1. Boksshi'ni'n' mu'sinin juwmaqlaw.
2. Intali' balalar ushi'n yeki figurali' boksshi'lar mu'sinin sog'i'w.

«BA'YGI» TEMASI'NDA SU'WRET SALI'W

Ba'ysi temasi' ju'da' ken' qamrawli'. Wolardi'n' barli'g'i'nda jari'sti'n' ruwx'i' boli'p, ha'r tu'rli bo-ladi'. Bi'layi'nsha balalardi'n' ko'shede, mektep

stadioni'nda juwi'ri'wi', ve-losipede kim wozbaqqa jari's sho'lkemlestiriwi de tiykari'nda ba'ygige kire-di. Biraq ba'ygini'n' u'lkenler arnawli' tayarli'q ko'rip wo'tkeretug'i'n' tu'rleri de bar. Bul ba'ygiler atta, sport velosipedi (99-su'wret), mo-tocikl, jen'il avtomobillerde de wotkiziledi. Ba'ygilerdin' yen' ken' tarqalg'ani' ral-lilar boli'p, uzaq ji'llardan beri Parij-Dakal bag'dari'nda sahralar arqali' wo'tedi. «Formula-1» dep atali'wshi' ba'ygiler bolsa tezlik ha'm konkurenciya ta'repinen yen' ku'shlisi yesaplanadi'. Sonday-aq, ba'ygilerdin' ba-lalar kartingi, baggi, moto-

99-su'wret. Veloba'ysi.

cross tu'rleri bar. Worayli'q Aziya xali'qlarinda bol-
sa atta shabi'latug'i'n «Qi'z quwmaq» woyi'ni' da
tiykari'nda ba'ygige uqsag'an jari's. I'laq woyi'nda da
ba'ysi elementleri bar: birewi i'laqti' ali'p qashadi', bire-
wi woni' quwadi'. Demek, ba'ysi temasi' ken' ma'niste
boli'p bul temada kompoziciya jarati'w ushi'n ha'r tu'rli
temalar tan'law mu'mkin.

Ba'ysi temasi' xudojnikler ta'repinen de ha'r tu'rli
variantlarda su'wretlengen. O'zbekistan xali'q xudojnik-
leri Mannan Saidovti'n' «Shabandozlar» (100-su'wret),
Qutli'q Basharovti'n' «Wo'zbek milliy woyi'nlar'i»
do'retpeleri, qazaqstanli' xudojnik N. Akinbaevti'n'
«Qi'z quwmaq» (101-su'wret) atli' do'retpeleri bug'an
mi'sal bola aladi'. Berilgen illyustratsiyalardi', sonday-
aq, qatarlari'n'i'zdi'n' jumi'slari'n di'qqat penen baqlan'
(102-su'wret). Baqlaw na'tiyjesinde woyi'n'i'zda pay-
da bolg'an pikirlerin'i'z tiykari'nda «Ba'ysi» temasi'nda

100-su'wret. *Mannan Saidov.* Shabandozlar.

101-su'wret. N.Akinbaev. Qi'z quwmaq.

102-su'wret. Qatarlari'ni'zdi'n' jumi'si'nan u'lg'i.

kompoziciya variantlari'n woylap ko'rin'. Buni'n ushi'n a'dettegidey, jumsaq qa'lemde bir neshshe shala su'wret – eskiz islep ali'n'.

Temani'n' yeki saatqa arnalg'ani'n itibarg'a ali'p, kompoziciyani'n' mazmuni' haqqi'nda ko'birek woylan'. Siz joqari'da ayti'p wo'tilgen sport tu'rlerinen birine kompoziciya islewin'iz mu'mkin. Bunda kobirek qi'zi'g'i'wi'n'i'z ja'ne woylaw, yeste saqlawlari'n'i'zg'a tiykarlani'n'. Kompoziciya variantlari'n tabi'wda u'lgilerde ko'rsetilgen illyustraciyalardan paydalani'wi'n'i'z mu'mkin.

Ha'r kim wo'z qi'zi'g'i'wshi'li'g'i'na qarap temani' tan'lawi' mu'mkin. A'hmiyetlisi, woni'n' mazmuni' ha'm kompoziciyasi' isenimli shi'g'i'wi' kerek. Buni'n' ushi'n qa'lemde su'wrettin' eskizlerinin' ja'rdeminde kompoziciya variantlari'n izlewge wo'z aldi'na itibar qarati'wi'n'i'z kerek. Variantlar qansha ko'p bolsa, kompoziciya ushi'n sheshim tabi'w sonsha an'sat boladi'.

Eskizlerden kompoziciya variantlari'n si'zi'p alg'annan keyin, woni' renli su'wretlewde wori'nlaysi'z. Kompoziciyani' wori'nlaw waqti'nda illyustrativ materiallar, sabaqli'qta berilgen u'lgilerden paydalani'n'. Ishin'izde qi'yi'nshi'li'q payda bolg'an waqitlarda ustazi'n'i'zdan ma'sla't ali'n'. Sonday-aq, kompoziciyani'n' ha'r bir detali'n islep ati'rg'anda yadi'n'i'z ja'ne woylawi'n'i'zdag'i' obrazlardan da paydalani'wg'a ha'reket yetin'.

Wo'tilgen temani' bekkemlew ushi'n sorawlar:

1. Worayli'q Aziya xali'qlari'ni'n' ba'ygi elementleri payda bolg'an qanday da'stu'riy jari'slardi' bile-siz?

2. O'zbekistanli' xudojniklerden kimler ba'ysi temasi'nda su'wretlew wo'neri do'retpelerin jaratqan?
3. Sport jari'slari'ni'n' ishinde ba'ysinin' qanday tu'rleri bar?

U'ysge tapsi'rmalar:

1. Birinshi sabaqta «Ba'ysi» temasi'ndag'i' kompoziciyani'n' qa'lemdegi su'wretleniwin aqi'ri'na jetkeriw, yekinshi sabaqtan keyin bolsa ren'li su'wretlewde juwmaqlaw.
2. Talantli' balalar ushi'n kompoziciyani'n' basqa varianti'n wo'z betinshhe wori'nlaw.

4-BAQLAW JUMI'SI'

Aqi'li'n'i'zdi' si'nap ko'rin'.

1. **Lalaqi'zg'aldaqlar temasi'nda qaysi' wo'zbek xudojnikleri natyurmort islegen?**
 - A) Yevgeniy Melnikov, Obidjan Bakirov;
 - B) Woral Tansi'qbaev, Nikolay Karaxan;
 - C) Javlon Umarbekov, Baxadi'r Jalalov;
 - D) Muxammed Nuritdinov, A'liysher Aliqulov.
2. **To'mendegilerdin' qaysi' biri «Ba'ysi» dep atalg'an ren'li su'wretlengen do'retpeni jaratqan wo'zbek xudojnigi?**
 - A) Akmal Ikramjanov;
 - B) Abduvali Muminov;
 - C) Yanis Salpinkidi;
 - D) Mannon Saidov.

**3. Tashkent gu'lalshi'li'q mektebi da'stu'rlerin da-
wam yettirip ati'rg'an a'wlad wa'kili, O'zbekistan
Ko'rkem wo'ner akademiyasi' akademigi kim?**

- A) Azamat Xotamov;
- B) Akbar Raximov;
- C) Chi'ng'i'z Axmarov;
- D) Arti'q Fayzullaev.

**4. Qaysi' qatarda O'zbekistan a'debiy wo'nerment-
shiliginin' gu'lalshi'li'q tu'ri rawajlang'an woray-
lar ko'rsetilgen?**

- A) Tashkent, Gu'listan, Marg'i'lan;
- B) Jizzax, Qarshi', Namangan;
- C) U'rgensh, Qoqan, Termiz;
- D) Rishtan, U'rgit, Tashkent.

«QASQI'R MENEN TI'RNA» TI'MSALI'NA ILLYUSTRACIYA ISLEW

Wo'tilgen sabaqlardan siz yerteklerdin' ne maqsette toqi'li'wi'n, ne sebepten wolardi' u'lkenler kishkenelerge ayti'p beriwın an'lag'an bolsan'i'z kerek. Yertekler ne-
gizinde adamlardi' jaqsi'li'qqa, qayi'rli' iske shaqi'radi'.
Adamlardi' yertekler si'yaqli' jaqsi'li'qqa bag'darlawshi'
ja'ne biri – ti'msallar boli'p yesaplanadi'. Wonda hay-
wanlar tap adamlarday soyleydi. Wo'mirde tiykari'nan
bir-birleri menen hesh qanday qatnasta bolmaytug'i'n
haywanlar ti'msalshi'ni'n' sheberligi menen tilge kiredi,

103-su'wret. *Valentin Serov.*
«Kvartet» ti'msali'na islengen
illyustraciya.

bir-birine qonaqqa baradi'. A'sirese rus ti'msalshi'si' Ivan Krilovti'n' ti'msallari'na ataqli' xudojnik ta'repinen a'jayi'p su'wretler si'zi'lg'an. 103-su'wrette woni'n' «Kvartet» dep atalg'an ti'msali'na Valentin Serov ta'repinen si'zi'lg'an illyustraciya'g'a itibar qaratil'n'. Wondagi' «sazendeler» — ayi'w, yeshek, yeshki ha'm maymi'l tap usta sazendeler si'yaqli' wo'zine ta'n obrazda su'wretlengen. Xudojnik I. Semyonovti'n' «Qasqi'r menen ti'rna» ti'msali'na illyustraciya'si'nda basqasha kompoziciya tan'lang'an (104-su'wret). Birdey atalg'an do'retpege ha'r qi'ylil' variantlarda illyustraciya islew mu'mkin. Wonda haywanlardi' tap adamlar si'yaqli' si'zi'w mu'mkin. A'hmiyetlisi, soni' yadi'n'i'zda tuti'n', ti'msalshi'lar haywanlardi'n' obrazlari' arqali' adamlardi' jaqsi'li'qqa bag'darlaydi'.

104-su'wret.
I. Semyonov. «Qasqi'r
menen ti'rna» ti'm-
sali'na islengen
illyustraciya.

105-su'wret. B. Popov.
«Tu'lki menen ju'zim»
ti'msali'na islengen
illyustraciya.

106-su'wret. I. Semyonov.
«lynelek penen qumi'rsqa»
ti'msali'na islengen
illyustraciya.

«Qasqi'r menen ti'rna» ti'msali'ni'n' mazmuni' da u'lgi alarli'q. Wonda wo'zinin' ashko'zligi sebepli tamag'i'na su'yek tig'i'li'p, dem ali'wi'na hali' qalmag'an qasqi'r di'n' tamag'i'ndag'i' su'yekti ti'rna wo'zinin' uzi'n tumsi'qlari' menen suwi'ri'p ali'p ati'rg'an waqi'yasi' ti'msaldi'n' yen' ta'sirli ko'rinisi bolsa kerek. Soni'n' ushi'n xudojnik ti'msaldi'n' usi' halati'n su'wretlegen. Siz de ti'msaldi'n' mazmuni'nan kelip shi'qqan halda kompoziciyani'n' bir neshshe shala variantlari'n eskiz ta'rizde islep ko'rin'. Wolardan yen' maquli'n renli su'wretlewde wori'nlan'. Kompoziciya varianti'n tabi'wda «Tu'lki menen ju'zim»

(105-su'wret), «lynelik penen qumi'rsqa» (106-su'wret) si'yaqli' ti'msallarga' islengen illyustraciya variantlari'nan da paydalani'wi'n'i'z mu'mkin. Sonday-aq, ustazi'n'i'z benen woylasqan halda wo'zin'izge maqul bolg'an basqa ti'msaldi' da tan'lawi'n'i'z mu'mkin.

Su'wret sali'w waqti'nda maqset tek su'wretlew uqi'bi'n'i'zdi' jetilistiriw g'ana yemes, ba'iki ti'msaldi'n' mazmuni'n ko'rsetip, wo'z wo'mirin'izde wonnan u'lgi si'pati'nda paydalani'wg'a ha'reket yetin'.

Wo'tilgen temani' bekkemlew ushi'n sorawlar:

1. Ha'r tu'rli temadagi' qanday ti'msallar ja'ne wolarg'a illyustraciya islegen qaysi' xudojniklerdi bilesiz?
2. Wo'zin'iz benen ti'msallardan birewinin' mazmuni'n ayti'p berin'.
3. «Qasqi'r menen ti'rna» ti'msali'na islengen illyustraciyan'i'zdi' tu'sindirip berin'.

U'yege tapsi'rmalar:

1. Ji'l dawami'nda wori'nlag'an jumi'slardi' ko'rip, yen' jaqsi'lari'n juwmaqlawshi' sabaqqa ali'p ke-liw.
2. Atamalar da'ptetine aji'rati'p jazi'lg'an so'zlerden ibarat woqi'w ji'li' dawami'nda toplang'an atamalar so'zligin ta'rtipke sali'w.

JUWMAQLAWSHI' SABAQ. KO'RGIZBE – SA'WBET

A'ziz woqi'wshi'lar! Siz ji'l dawami'nda su'wretlew wo'nerinin' renli su'wretlew, grafika ha'm mu'sinshilik

tu'rlerinde jumi'slar isledin'iz. Sonday-aq, a'meliy wonerdin' nag'i's woyi'wshi'li'q tu'ri boyi'nsha ha'r tu'rli formalardag'i' kompoziciyalardi' wori'nлади'n'i'z. Bu'gingi sabaqta wolardi' ko'rip, yesaplap shi'g'ami'z. Sabaq bari'si'nda ustazi'n'i'z ta'repinen bildirilgen ji'l dawami'nda wori'nlang'an jumi'slardi'n' analizi haqqi'ndag'i' pikirlerin qi'qqat penen yesitin'. Wonnan siz kimler su'wretlew wo'neri boyi'nsha bilim ali'wda qanday jetiskenliklerge yeriskenin bilip alasi'z. A'lbette, birew bul boyi'nsha kobirek islep jaqsi' jetiskenliklerge yerisken. Siz de keyingi woqi'w ji'li'nda wolarg'a ten'lesiwge ha'reket yetin'. Jaqsi' na'tiyjelerge yeriskenlerin'iz bolsa qasi'n'i'zdag'i'larg'a ja'rdem beriw'in'iz, wolardi'n' da wo'zin'izdey boli'p jetisiwi ushi'n ko'meklesiwin'iz kerek.

Na'wbettegi wazi'ypa: sizler ji'l dawami'nda islegen yen' jaqsi' jumi'slari'n'i'zdi' wo'z betinshe klaslasi'ni'zg'a tu'sindirip berin'. Sonday-aq klaslasi'ni'zdi'n' yen' jaqsi' jumi'slari'n birgelesip talqi'lan'. Bul sabaqqa mektep basli'qlari', klass basshi'ni'z ja'ne ata-analari'n'i'zdi' da mira't yetsen'iz juwmaqlawshi' sabaq basqasha bayram si'yaqli' wortali'qta , ko'terin'kilik ruwxta wo'tedi. Klaslasi'ni'z ja'ne ustazi'n'i'z benen woylasqan halda klas woqi'wshi'lari'ni'n' ji'l dawami'nda wori'nlag'an yen' jaqsi' jumi'slari'nan mektep foyesi, koridori' yamasa klass-ta ko'rgizbe sho'lkemlestirsen'iz, wo'z jumi'si'n'i'zdan qanaatlanasi'z, wo'z jumi'si'n'i'zdan maqtani'w ja'ne

basqalardi'n' da go'zzalli'q a'lemine qi'zi'g'i'wi'na u'les qosasi'z.

Wo'qi'w ji'li' juwmaqlandi'. Su'wretlew wo'neri son-day taraw, wonda ha'miyshe islew ushi'n tema ta-bi'ladi'. Jaz temasi' da xudojnikler ushi'n qi'zi'qli' tema bolg'anli'g'i' ushi'n dem ali'sta da su'wretlew wo'neri menen wo'z betinshe shug'i'llani'wdi' umi'tpan'.

SU'WRETLEW WO'NERINE TIYISLI TERMINLERDIN' TU'SINDIRMESI

Karkas (italiyansha «carcacce» – tiykar) – i'lay, plastilin si'yaqli' jumsaq materialdan mu'sin islep ati'rg'anda ag'ash yamasa si'mnan islengen tayani'sh, tiykar.

Kolorit (italiyansha «colorito», lati'nsha «color» – ren') – ren'li su'wretlew ha'm nagi's woyi'wshi'li'q do'retpelerinde u'stin tu'rde qollani'latug'i'n jetekshi ren'.

Kompoziciya (lati'nsha «compositio» – du'ziw, qollaw) – su'wretlew detallari'n belgili bir ni'zamli'li'q tuykari'nda bir-birine birlestiriw, jaylasti'ri'w menen ko'rkem shi'g'arma jarati'w.

Kontrast ren'ler – ren' tu'ri ha'm toyg'i'nlig'i'na qarap bir-birinen keskin aji'rali'wshi' ren'ler: aq - qara; ko'k - sari'.

Ren'ler gammasi' – su'wretlew ha'm a'meliy wo'nerde ko'rkem do'retpe jarati'wda ren'lerdin' qollani'li'wi'ndag'i' izbe-izlik ta'rtibi, dizimi.

Realistiklali'q usi'l – su'wretlewdi su'wretlew wo'neri ni'zamli'qlari' tiykari'nda real (haqi'yqi'y) su'wretlew usi'li'.

Relief – mu'sinshilik tu'ri, betine qarag'anda qabarg'an su'wretlew.

Refleks – qandayda bir buyi'mg'a nur (jaqti'li'q)din' tu'siwi na'tiyjesinde woni'n' ren'i basqa buyi'mni'n' betinde payda boli'wi'.

Syujet – su'wretlew wo'neri do'retpesinin' tema (mazmuni') si'n belgilep beriwshi waqi'yani'n' su'wretleniwi (bayani').

Epizod – ko'rkem do'retpenin' belgili bo'limi. Mi'sali', ko'rkem do'retpenin' illyustraciya islew ushi'n tan'lap ali'natug'i'n bo'legi.

Etyud – qandayda bir obekt (ta'biyat ko'rinisi, portret), buyi'm (natyurmort), natura (portret) yamasa tematikali'q kompoziciya ushi'n tu'rli grafikali'q materiallarda naturadan sali'ng'an qaralama, ren'li boyawlarda qi'sqa mu'ddette islengen ren'li ko'rinis.

M A Z M U N I'

1-tema.	Su'wretlew wo'nerinin' tu'rleri ha'm janrlari'	3
2-tema.	«Qawi'n ha'm anar» su'wreti. Natyurmort islew	13
3-tema.	«Qawi'n seyilinde» temasi'nda kompoziciya islew	18
4-tema.	«Woyi'nshi'» mu'sinin sog'i'w	22
5-tema.	«Gu'zgi gu'ller» temasi'nda su'wret sali'w	25
6-tema.	«Quslar» temasi'nda su'wret sali'w	29
7-tema.	Tuwri' to'rtmu'yeshlik tu'rinde nag'i's sali'w	32
8-tema.	«O'zbekistandagi' arxitekturali'q yestelikler» temasi'nda sa'wbet	37
9-tema.	«Qonaqlar arxitekturali'q yesteliklerdin' aldi'nda» temasi'nda kompoziciya islew	40
10-tema.	«Shopan bala» temasi'nda mu'sin sog'i'w	43
11-tema.	Kvadrat tu'rinde nag'i's sali'w	47
12-tema.	«Sport woyi'nlari'» temasi'nda kompoziciya islew	51
13-tema.	«Qi's keldi» temasi'nda su'wret sali'w	55
14-tema.	Shen'ber formasi'nda nag'i's sali'w	59
15-tema.	«Sebet ko'tergen qi'z» temasi'nda kompoziciya islew	61
16-tema.	«Tu'ye menen botalaq» temasi'nda mu'sin islew	65
17-tema.	«Ur, toqpaq» yerteginin' tiykari'nda illyustraciya islew	71
18-tema.	«Futbolshi'» temasi'nda mu'sin islew	77
19-tema.	«Nawri'z bayrami'» temasi'nda kompoziciya islew	81
20-tema.	«Tawda ba'ha'r» temasi'nda kompoziciya islew	85
21-tema.	«Ba'ha'r gu'lleri» temasi'nda kompoziciya islew	91
22-tema.	l'laydan islengen tabaq ushi'n nag'i's sali'w	97
23-tema.	«Boksshi'» temasi'nda mu'sin islew	102
24-tema.	«Ba'ysi» temasi'nda su'wret sali'w	106
25-tema.	«Qasqi'r menen ti'rna» ti'msali'na illyustraciya islew	111
26-tema.	Juwmaqlawshi' sabaq. ko'rgizbe – sa'wbet	114

O'quv nashri

Asqarali SULAYMONOV, Islomjon RAHMONOV,
Zilola SULAYMONOVA

TASVIRIY SAN'AT

**Umumiy o'rta ta'lim maktablarining
4-sinfi uchun darslik**
(qoraqalpoq tilida)

«SHARQ» nashriyot-matbaa
aksiyadorlik kompaniyasi
Bosh tahririyati
Toshkent – 2015

Baspa licenziyasi' AI № 201, 28.08.2011-j.

Awdarmashi' Dilarom Tajetdinova
Redaktor Гулойим Абдукаримова
Ko'rkemlik redaktori' U'mid Sulaymanov
Betlewshi-dizayner Azimbek Xalilov
Texnikali'q redaktor Bekzad Karimov
Korrektor Dilarom Tajetdinova

Basi'wg'a ruqsat yetildi 2015-ji'l 30-iyul. Formati 70x90 1/16.
«Arial» garniturası'. Ofset usi'lda basi'ldi'. Ofset qag'az.
Sha'rtli baspa tabag'i' 8,77. Baspaxana yesap tabag'i' 9,12.
Adadi 9 912 dana. Buyi'rtpa № 3933.

**«SHARQ» baspa-poligrafiya akcionerlik kompaniyasi' baspaxanasi',
100000, Tashkent q., Buyuk Turan ko'shesi, 41-u'y.**

Ijarag'a berilgen sabaqli'q jag'dayi'n ko'rsetiwshi keste

No	Woqiwshi'ni'n familiyasi', ati', a'kesinin' ati'	Woqi'w ji'li'	Sabaqli'qti'n' ali'ng'an- dag'i' jag'dayi'	Klass bas- shi'si'ni'n' qoli'	Sabaqli'qti'n' tapsi'ri'l- g'andag'i' jag'dayi'	Klass basshi'- si'ni'n' qoli'
1						
2						
3						
4						
5						
6						

Sabaqli'q ijarag'a berilip, woqi'w ji'li' aqi'ri'nda qaytari'p ali'ng'anda joqari'dag'i' keste klass basshi'si' ta'repinen to'mendegi bahalaw wo'lshemlerine tiykarlani'p tolti'ri'ladi'

Taza	Sabaqli'qti' birinshi ret paydalani'wg'a berilgendegi jag'dayi'.
Jaqsı'	Muqaba pu'tin, sabaqli'qti'n' tiykarg'i' bo'liminen aji'ralmag'an. Barli'q betleri bar, ji'rti'lmag'an, wo'shpegen, betlerinde jazı'w ha'm si'zi'qlar joq.
Qanaatlan- di'rarlı'	Muqaba jelingan, biraz si'zi'li'p, shetleri qayi'ri'lg'an, sabaqli'qti'n' tiykarg'i' bo'liminen ali'ni'p qaliw jag'dayi' bar, paydalani'wshi' ta'repinen qanaatlanarli' qa'lpine keltirilgen. Ali'ng'an betler qayta islangan, ayi'ri'm betleri si'zi'lg'an.
Qanaatlan- di'rarsi'z	Muqabag'a si'zi'lg'an, ji'rti'lg'an, tiykarg'i' bo'liminen aji'ralg'an yamasa pu'tinley joq, qanaatlandi'rarsi'z islangan. Betleri ji'rti'lg'an, betleri toli'q yemes, si'zi'p, boyap taslang'an, sabaqli'qti' tiklep bolmaydi'.